

GABČÍKOVO

Budova Technických služieb

tesne za hranicou chráneného parku kaštieľa, objekt nie je zapísaný v ÚZPF, č. parc. 2045, okres Dunajská Streda

Architektonicko-historický výskum

Autori: Ing. arch. Alexander Németh, Ing. Zdenko Bobáň

Charakteristika skúmaného objektu

Budova sa nachádza v bezprostrednej blízkosti kaštieľa v Gabčíkove a je súčasťou jeho bývalého hospodárskeho dvora. Budova nie je kultúrnou pamiatkou a nenachádza sa na chránenom území, ale je tesne za hranicou chráneného parku kaštieľa, ktorá je vedená stredom bývalého hospodárskeho dvora. Zámerom vlastníka, Obce Gabčíkovo, bolo objekt zbúrať.

Stavebno-historický vývoj

Objekt je jednou z dvoch budov bývalého hospodárskeho areálu kaštieľa, tvoriacich uzavretý štvorboký dvor juhozápadne od kaštieľa. Hospodársky dvor v súčasnej hmotovej a pôdorysnej skladbe existoval podľa historických máp druhého vojenského mapovania už **najneskôr v roku 1839**. Predmetný objekt, ktorý tvorí južnú časť dvora, je prízemná jednotraktová trojkrídlová stavba s pôdorysom tvaru písmena U, s valbovými a polvalbovými strechami. Od zrkadlovo situovaného severného objektu je oddelená príjazdovou cestou. Výskum konštatoval, že početné úpravy a prestavby znehodnotili objekt, postavený na pôdoryse a základoch **z 19. storočia**, na utilitárnu stavbu bez znakov starších stavebných etáp. Ponechaný bol pôvodný múr severovýchodného nárožia a východnej steny, pričom časť pôvodného materiálu (tehál) bola použitá na mladšie prestavby. Významné pamiatkové hodnoty sa nepreukázali. Objekt bol zameraný a zdokumentovaný, čím bol účel výskumu v dostatočnej miere splnený a objekt mohol byť asanovaný.

Návrh obnovy

Objekt bol asanovaný, ale požaduje sa, aby prípadná nová výstavba rešpektovala pôvodný pôdorys a hmotu asanovanej stavby, aby stavebná koncepcia uzavretého hospodárskeho dvora naďalej zachovala historický urbanizmus pôvodného areálu kaštieľa. ❖

Kaštieľ's areálom – severovýchodný bastión

Zámocká 391, č. ÚZPF 613/12, č. parc. 1419/1 – 11, okres Skalica
Architektonicko-historický výskum severovýchodného bastiónu

Autorka: Ing. arch. Jaroslava Žuffová, CSc.

Spolupráca: Mgr. Peter Grznár, Mgr. Marek Zelina

Charakteristika skúmaného objektu

Novoveká fortifikácia holíčskeho kaštieľa je tvorená vonkajším a vnútorným okruhom. Vonkajšie opevnenie je vybudované ako štvorboká bastiónová pevnosť obohnaná vodnou priekopou. Opevnenie tvoria štyri bastióny päťuholníkového pôdorysu, na ktoré sa napájajú kurtiny. Bastióny pôvodne obsahovali po desať strielní. Plochu bastiónov v súčasnosti tvorí voľné trávnaté priestranstvo, do ktorého zasahuje mladšia zástavba.

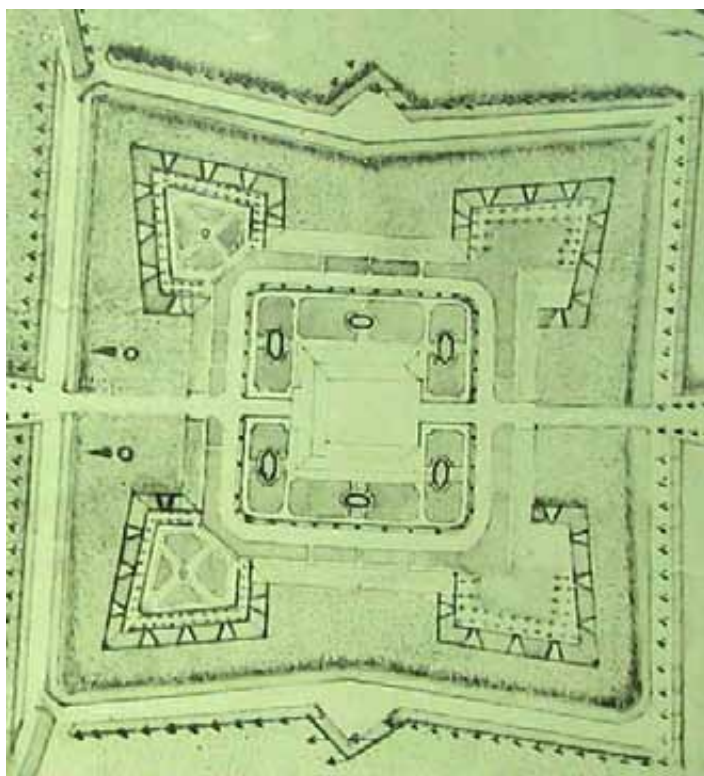
Severovýchodný bastión má eskarpu tvorenú kameným soklom a tehlovým múrom armovaným vylahčovacími oblúkmi s predstavanou novodobou tehlovou plentou. Múr je ukončený kordónovou rímsou s tabletom. Vnútny múr predprsný je z lomového kameňa s malým podielom tehál ukladaných do riadkov. Povrch vnútorných múrov predprsný je upravený novodobou technológiou oscilujúcou medzi škárovaním a omietaním. V predprsní sú strielne s kamenými špaletami rozšírenými smerom von. Dno strielňového žlabu je z tehál kladených na kant v cementovom lôžku. Základnú hmotu bastiónu tvorí zeminový násyp.

Stavebno-historický vývoj

Bastiónové opevnenie bolo vybudované pravdepodobne v čase zvýšeného tureckého nebezpečenstva **po roku 1663**. Opevnenie bolo budované ako kombinácia zemnej konštrukcie armovanej z vonkajšej strany mohutnou eskarpu, z vnútornej strany kontreskarpu suchej priekopy vnútorného opevnenia. Skúmaný bastión bol budovaný postupne. V dolnej časti identifikoval výskum sypkú homogénnu hlinu premiešanú s úlomkami novovekých tehál, malty, stredovekej a novovekej keramiky. Zemi na sa získavala z hĺbenia vonkajšej, prípadne aj vnútornej priekopy. Horná úroveň násypu ma odlišný charakter. Násyp bol zhutňovaný, čo sa v sonde prejavilo v podobe pravidelných 5 až 15 cm hrubých vrstiev hliny prekladaných svetlými ílovitými vrstvami. Zhutňovanie zvyšovalo tuhosť konštrukcie a zabraňovalo vsakovaniu vody do telesa bastiónového opevnenia.

Veduta kaštieľa z druhej polovice 18. storočia

Plán kaštieľa s vonkajším opevnením, 18. storočie

Po navrhnutí dolného násypu bolo vybudované základové murivo kamennej architektúry štvorcového, resp. obdĺžnikového pôdorysu. Koruna základu sa nachádzala asi 260 cm pod úrovňou vnútorného múru predprsne. Na základ sa napájalo lícované riadkované murivo nadzákladovej časti. Po vybudovaní murovanej stavby prístupnej z valovej cesty bol k nej navrhnutý horný zhutnený násyp. Kamenná architektúra je interpretovaná ako príručný sklad pušného prachu.

Počas výstavby zemného valu bolo budované vonkajšie armovanie eskarpy tvorené kamenným soklom a tehlovým múrom, ukončeným kordónovou rímsou. Tehlovú časť eskarpy spevňoval systém vynášacích oblúkov, ktoré sa pravdepodobne napájali na vnútorné oporné piliere. Nad polkruhovou kordónovou rímsou sa nachádzala tehlová stienka, tzv. tablet, ktorý zabraňoval vysýpaniu zemnej konštrukcie predprsne na eskarpu a do priekopy. Zemná predprseň široká takmer 7,5 metra je čiastočne zachovaná iba v priestore bastiónov, v priestore kurtín bola zničená výstavbou mladších stavieb. V predprsni boli prezené delové strielne po desať na každom bastióne.

Začiatkom 18. storočia bastiónové opevnenie stratilo svoj vojenský význam. Cobořovci predali panstvo Františkovi Štefanovi Lotrinskému, ktorý dal prestavať kaštieľ a jeho opevnenie upraviť na záhrady. Kurtiny boli zastavané budovami, plochy bastiónov boli upravené zeleňou, valová cesta ostala zachovaná. Úroveň terénu postupne narastala a časom prekryla hmotu valovej cesty. Počas obnovy v 80. rokoch 20. storočia bol bastión rozsiahlo prestavaný, pričom zanikli viaceré primárne konštrukcie (tablet, kordónová rímsa, sokel, relikty strážnych vežičiek) a nahradili ich novými stavebnými prvkami.

Návrh obnovy

Návrh obnovy vychádza zo zachovaných ikonografických prameňov, podľa ktorých je možné reštituovať stav opevnenia z druhej polovice 18. storočia. V súvislosti s tým je nutné zvýšiť valovú cestu na úroveň aplikovaného banketu. Je nutné pravidelne udržiavať zemnú časť predprsne a odstraňovať náletové dreviny. Ďalej je nutné staticky zabezpečiť úsek predprsne za Tabáčiarňou s chýbajúcou časťou jej vnútorného múru. Na ploche bastiónu je potrebné obnoviť zemný val po jeho vnútornom obvode v šírke 6 metrov pri päte so sklonom svahu (talus) 45° dovnútra bastiónu. Niveletu terénu na valovej ceste je nutné zvýšiť na úroveň 160 cm od súčasnej koruny vnútorných múrov predprsne. Svahy valovej cesty boli zatrávnené, tu je možné vysadiť len plytko koreniace stromy. Tvary strielní je nutné skorigovať a zjednotiť. V záujme ochrany primárneho muriva eskarpy je potrebné dokončiť chýbajúcu plentú aj s vynášacími oblúkmi. Jednotnú koncepciu vonkajšej úpravy opevnenia je možné riešiť v podobe omietnutia všetkých častí vonkajšieho plášťa vápennou omietkou. ❖

Celkový pohľad na nálezovú situáciu N1 od juhovýchodu

Celkový pohľad na nálezovú situáciu N2 so špaletami strielne 6

Kamenný základ bastiónovej vežičky

Pohľad na severovýchodný bastión od severovýchodu v roku 1970

Celkový pohľad na skúmaný bastión od severovýchodu

Manufaktúra na majoliku – továreň

Bernolákova 4/386, č. ÚZPF 614/1, č. parc. 102/2 – 5, 103/1 – 3, 110, okres Skalica
Architektonicko-historický a umeleckohistorický výskum fasád, I. etapa

Autori: Ing. arch. Ľudmila Husovská, CSc., Ing. arch. Barbora Váchová, Ing. arch. Róbert Erdélyi

Charakteristika skúmaného objektu

Manufaktúra je trojkridlová dvojtraktová dvojpodlažná stavba situovaná na Bernolákovej ulici, ktorá je hlavnou komunikáciou mesta Holíč. Zo severnej uličnej strany je súčasťou Námestia sv. Martina, ktoré je urbanistickou protiváhou areálu kaštieľa. Uličné fasády pamiatkového objektu č. 1 areálu manufaktúry uzatvárajú severozápadné nárožie námestia a hlavnej ulice oproti kaštieľu. Dvorové fasády ohraničujú plochu nádvorí, dnes čiastočne upraveného na parkovisko s cestou, malými plochami drobnej zelene i neupravenými plochami, listnatými a ihličnatými stromami. Na konci severného krídla je priamy dopravný vstup z námestia. Východnú stranu dvora ohraničujú tehlové murivá so zamurovanými otvormi, ktoré sú zvyškami starších budov areálu majoliky.

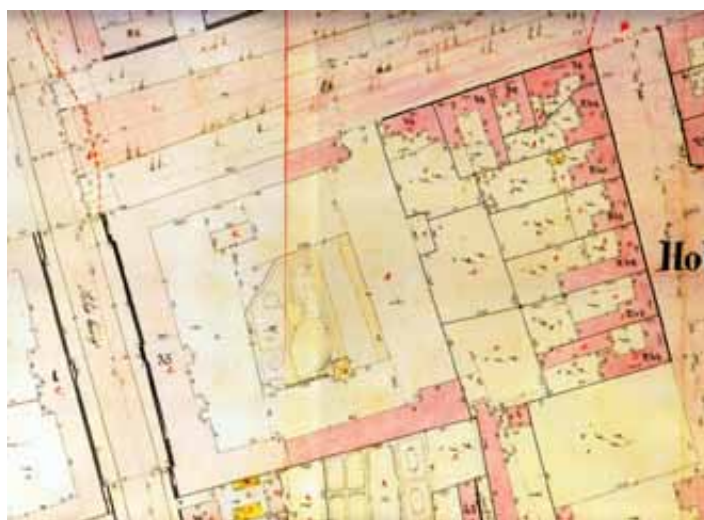
Stavebno-historický vývoj

Pre vznik manufaktúry bol dôležitým faktorom prechod holíčskeho panstva do vlastníctva Františka Štefana I. Lotrinského, manžela Márie Terézie, ale aj celková hospodárska situácia monarchie po tureckých vojnách. Z dôvodu posilnenia kráľovských príjmov bol dovoz tovaru obmedzený a všemožne bola podporovaná domáca výroba, v tomto prípade fajansového riadu. Pred založením vlastnej manufaktúry existovali v Holíči džbánkarské dielne. Manufaktúru fajansového riadu založil **v rokoch 1740 – 1745** František Štefan I. Lotrinský. Vybavil ju nielen najmodernejším technickým vybavením, tzv. lotrinskými pecami, ale prizval aj zahraničných odborníkov. Výzor objektu v tejto dobe dokumentuje plán **z roku 1762**, kde má manufaktúra pôdorys tvaru písmena L. Existenciu manufaktúry na tejto strane hlavnej ulice Holíča dokladá aj plán geometra habsburských majetkov Royera **z roku 1770**, kde je označená ako *fabrique*. Takéto zobrazenie zodpovedá aj sonde č. 8, nálebovej situácii č. 4 a detailu č. 9, ktoré poukazujú na neskoršie pristavanie južného krídla k manufaktúre.

Po roku 1786 začína pokles výroby a obchodu s majolikovým tovarom. Výroba fajansy a keramiky je postupne utlmovaná až **do roku 1826**, keď bola úplne zastavená. Zariadenie fabriky bolo v roku 1827 vydražené a manufak-

Holíč na 2. vojenskom mapovaní, 1819 – 1854.
Hadtörténeti Intézet és Múzeum Budapest, Térképtár.

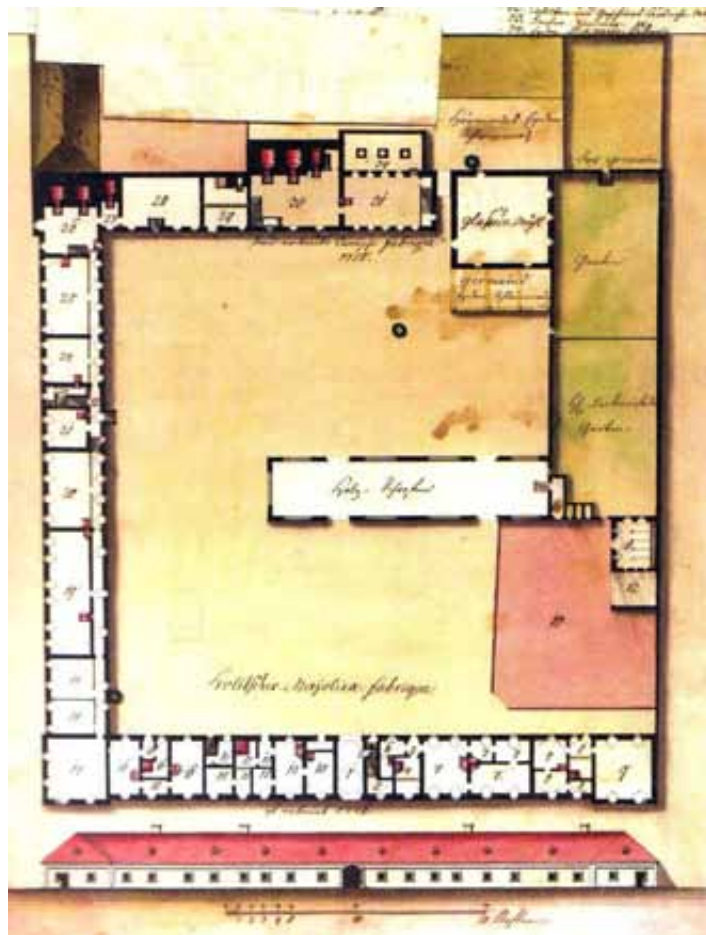
Zakreslenie domu č. 35 na parcele č. 138 z poľného operátu
ku katastrálnej mape z roku 1895

túra bola postupne likvidovaná. Úplný výpredaj zariadenia oznámili do Viedne až **v roku 1844**. Stav skúmanej časti manufaktúry s označením *fabrique* zachytáva katastrálna mapa **z roku 1895** a jej protokoly. Ako vlastníky parcely č. 138 je uvedená c. k. rodina a panstvo. Budova bola využívaná na byty, dvor a hospodárske objekty. Zakreslená je ako trojkrídlová s parkovou úpravou v strede a obytnými domami na jej východnej a južnej strane. V tejto dobe pravdepodobne nadstavali obytné poschodie, pretože na pláne z roku 1762 je budova majoliky v pohľade zakreslená ako prízemná, čo dokazuje aj súčasné situovanie hlavných schodísk v západnom krídle a bočných schodísk v južnom a severnom krídle. Prízemie začali využívať na obchodné a kultúrno-spoločenské účely. Podľa pamätníkov tu existovala tzv. Beseda, čo dokladá aj dispozícia južnej časti hlavného západného uličného krídla v nadväznosti na sálu. Južné dvorové krídlo končilo na východnej strane na parcelovom múre susedných domov a na severnej strane je už dnešný bočný vstup do dvora. Pristavali aj južné krídlo s bočným schodiskom, sálu s javiskom a ďalšími, dnes už neexistujúcimi, resp. ruinóznymi časťami južných priestorov.

Takto existovala budova až **do roku 1918**, keď boli všetky majetky Habsburgovcov skonfiškované československým štátom. Z obdobia existencie prvej Československej republiky neboli zaznamenané žiadne nálezy ani detaily, ktoré by znamenali nejaké zásadné stavebné zmeny na tomto polyfunkčnom objekte.

Pre podstatu manufaktúry bolo najhoršie obdobie **po roku 1960**, keď sa realizovala výstavba sídliska bytových viacpodlažných domov a teplovodné vedenie medzi areálom kaštieľa a historickou štruktúrou mesta Holíč. K východnej fasáde hlavného uličného krídla bol pristavaný prízemný jednotrakt s plochou strechou, v ktorom bolo situované zázemie k reštaurácii. Byty na poschodí zostali využívané až do roku 1989. Odstránené boli aj susedné domy na južnej strane. K úprave po roku 1960 je priradená posledná oprava budovy vrátane fasád, čoho dôkazom sú použité cementovo-vápenné, a najmä cementové omietky so špricom na spôsob brizolitu. Od roku 1990 bola budova, okrem častí na prízemí, nevyužívaná a stala sa súkromným majetkom so snahou o vytvorenie podnikateľských priestorov. Do roku 2010 boli severné krídlo a severná časť západného uličného krídla už opravené. Rovnako bola opravená aj časť dvorových fasád. Vo dvore vznikla drevená prístavba na spôsob stodoly na reštauračné účely. Tieto práce mali aj charakter záchranných prác (najmä strecha) vzhľadom na vtedajší stav celej budovy, ktorý dnes dokumentuje len južná časť západného uličného krídla. Dvorové fasády na západnej a južnej strane boli oddrenážované a ich okolie upravené s prezentovaním barokovej (možno aj staršej?) studne.

Plán majolikovej manufaktúry, ktorý vznikol do roku 1762. (Prevzaté z publikácie Ragač, R. a kol. Zlatý vek cisárskej rezidencie... s. 68-69)

Pohľadnica z doby po roku 1960. Archív PÚ SR inv. č. 1060.

Návrh obnovy

Fasády sa ponechajú v súčasnom tvarovaní s čiastočnou lokálnou opravou poškodených častí s následným zjednotením dvomi tónmi svetlejšej a tmavšej svetlobéžovej

vej pieskovej farby s jemným lomením doružova. Tmavší odtieň bude použitý na plochách a svetlejší na plastických častiach. Sokel na hlavnej fasáde bude mať tretí stupeň pieskovej farby podobný očistenému obkladu sokla. Interiér sály so zachovanou maliarskou výzdobou je potrebné reštaurovať. ❖

Celkový pohľad na hlavnú západnú uličnú fasádu a situovanie manufaktúry na nároží Bernolákovej ulice a Námestia sv. Martina

Celkový pohľad na dvor, južnú a východnú dvorovú fasádu s múrom na hranici parcely nad zvyškami murív bývalého východného krídla manufaktúry

Severná bočná uličná fasáda

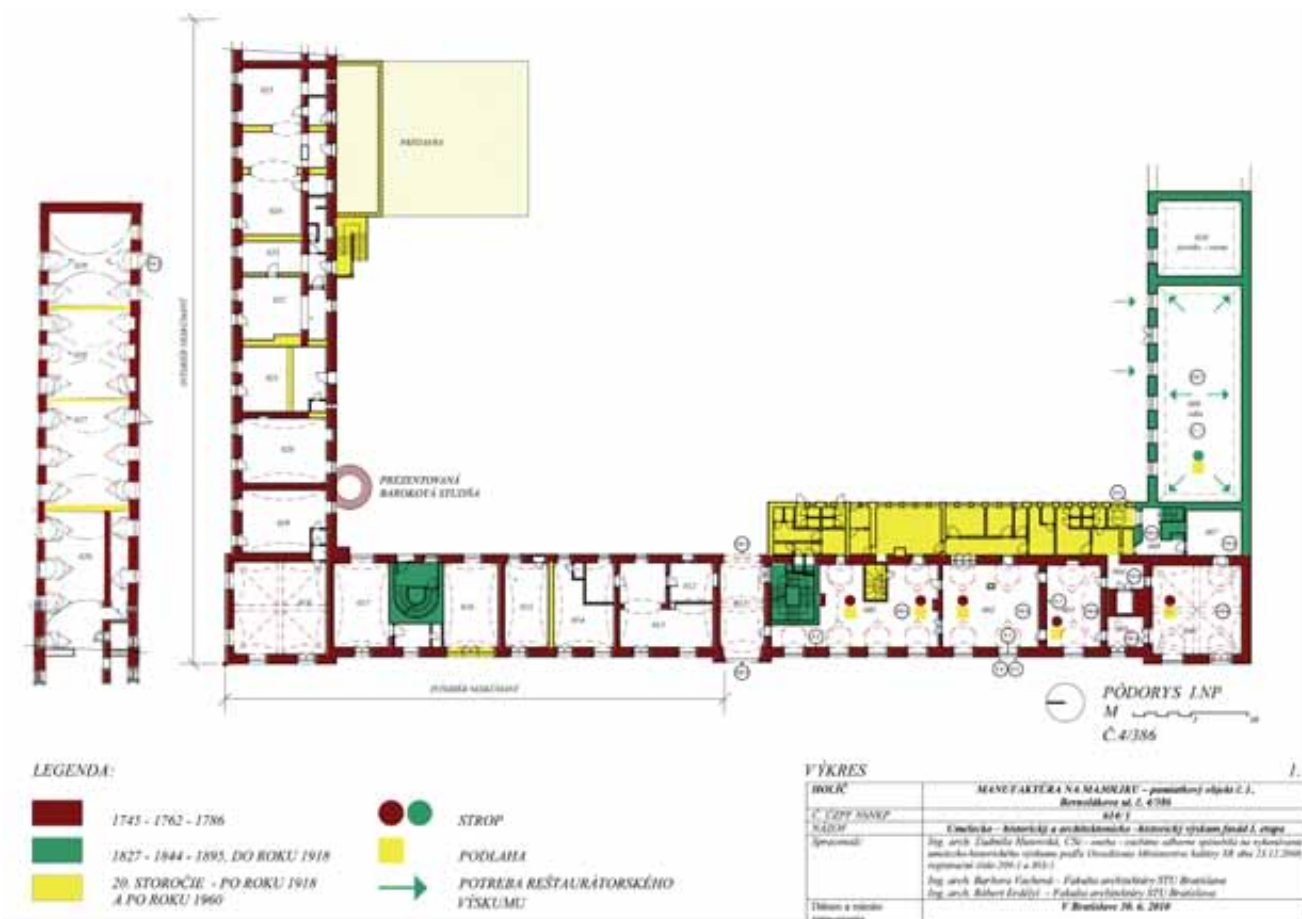

Časť južného dvorového krídla so sálou s novou krytinou

Južná dvorová fasáda s drevenou prístavbou „stodoly“ s reštauráciou

HORNÁ MIČINÁ

Evanjelický a. v. kostol – organ

Horná Mičiná č. 46, organ na západnom chóre, č. ÚZPF 46/0 – kostol, č. ÚZPF 1993/0 – organ, č. parc. 316, okres Banská Bystrica

Umeleckohistorický a organologický výskum

Autori: Mgr. art. Andrej Štafura, Mgr. Edita Kušnierová

Charakteristika skúmaného objektu

Jednomanuálový organ s pedálom v evanjelickom a. v. kostole v obci Horná Mičiná nebol doteraz predmetom žiadneho hĺbkového organologického výskumu. Doterajšia organologická literatúra priniesla predpoklad, že autorom tohto organového pozitívu z roku 1786 je organár Michal Podkonický. Píšťalový fond daného nástroja je z veľkej časti pôvodný. Nepôvodné píšťaly sa nachádzajú v prospekte nástroja, ako aj vo veľkej oktáve každého registra. Dodnes je zachovaná dispozícia pôvodného organu, ktorá v súčasnosti tvorí píšťalový fond druhého manuálu:

Principal 4´	Octava 2´
Copula 8´	Copula 4´
Quinta 1 1/3´	Mixtura 1 1/3´

Tieto registre sú zachované takmer v plnom rozsahu, ktorý je na tú dobu unikátny od C – f³ chromaticky, čo zrejme súvisí s objednávkou, ale hlavne s rozhladenosťou Michala Podkonického, ktorý postavil technicky náročné nástroje (napríklad organ v Gelnici).

Historický vývoj

Pre nedostatok základných informácií o nástroji bolo nevyhnutné pristúpiť k archívnemu bádaniu, na základe ktorého sa podarilo zodpovedať najdôležitejšie otázky súvisiace s daným nástrojom, s jeho staviteľom a dobou postavenia. Z nápisu na kartuši nástroja sa dozvedáme tieto informácie: *Hoc organum curavere Matheus et Andreas Kupetz ex Labore et Favore anno 1786. / Reno: 1868, 1958* (Tento organ dali vyhotoviť Matúš a Andrej Kupec z práce a priazne roku 1786 / Opravy 1868, 1958). Zároveň môžeme konštatovať, že ide o pôvodný organ tohto kostola, ktorý bol podľa dátumu na priečelí hlavného vstupu postavený v roku 1785 na základe tolerančného patentu Jozefa II. Údaje o datovaní nástroja potvrdzuje aj vizitácia z 12. júna 1801, ktorá okrem iného obsahuje informáciu: *...organum novum, quo est mutationum 8 cum pedali* (organ nový, ktorý má 8 registrov s pedálom). Ide o dôležitý poznatok, pretože doterajšia literatúra vnímala tento nástroj len ako organový pozitív. Z pôvodnej dispozície nástroja sa zachovalo

Celkový pohľad na organ

Poškodené píšťaly organa

iba šesť manuálových registrov, pedálové registre je dnes možné identifikovať len prostredníctvom jednotlivých prvkov, respektíve menzurálnymi prepočtami jednotlivých registrov. Tejto komparácii však muselo predchádzať presné určenie autorstva. Predpokladaným autorom organu v Hornej Mičinej bol organár Michal Podkonický. Potvrdenie alebo vyvrátenie tohto predpokladu bolo komplikovanejšie vzhľadom na skutočnosť, že nástroje z Podkonického dielne sa dnes už takmer nezachovali. Na overenie staviteľa sme využili porovnanie niekoľkých organologických prvkov nástroja z Hornej Mičinej so zachovanými nástrojmi Podkonického. Za najdôležitejší prvok považujeme spôsob intonovania horného lábia pri drevených registroch. Ide o lábium, ktoré je po stranách kónické (zrezávané) a vyskytuje sa len zriedka, takže ho môžeme považovať za typický prvok daného staviteľa. Na porovnanie daného prvku poslúžili drevené registre pozitívu organa v evanjelickom a. v. kostole v Gelnici, kde sú horné lábia niektorých registrov vyrobené danou technológiou. Na základe porovnania jednotlivých organologických, ale aj architektonických prvkov oboch nástrojov môžeme konštatovať, že tento pôvodne jednomanuálový organ s pedálom postavil v Hornej Mičinej **v roku 1786** Michal Podkonický.

Michal Podkonický (26. 9. 1753 Banská Bystrica – 4. 6. 1816 Banská Bystrica) bol organár, ktorý sa venoval nielen stavbe organov, ale aj stavbe čembáľ či iných klávesových nástrojov. Bol považovaný za šikovného, ale zároveň za nespoľahlivého organára, pretože mnohokrát nedokončil svoju prácu načas, za čo si vyslúžil aj väzenie. Za jeho najväčšie dielo môžeme dnes považovať dvojmanuálový organ s pedálom v evanjelickom a. v. kostole v Gelnici.

Organ v Hornej Mičinej prešiel v roku 1958 generálnou opravou, presnejšie prestavbou. Z pôvodného nástroja odstránili pedál a mech nástroja a zo zadnej strany nástroja bol pristavaný ďalší organový stroj uložený v samostatnej organovej skrini. Organ bol prestavaný na dvojmanuálový nástroj s pedálom a pneumatickou traktúrou. Nový hrací stôl je umiestnený na boku organových skriň a spája tieto dva nástroje. Napriek tejto prestavbe môžeme konštatovať, že pôvodný organ má vlastný plavákový mech s tlakom 86 mm Ws, takže nedošlo kvôli pneumatizovaniu nástroja ku zvyšovaniu tlaku, a tým aj k zväčšovaniu výrezov pôvodných píšťal. Takéto riešenie poskytuje možnosť zrekonštruovať nástroj do pôvodného stavu, k čomu možno pristúpiť až na základe finančných možností vlastníka kultúrnej pamiatky. Na zachovanie pôvodného nástroja je potrebné stabilizovať súčasný stav, čo znamená obnoviť funkčnosť traktúr, ako aj píšťalového fondu, a to hlavne pôvodného nástroja. Tento stav umožňuje používanie organu až do doby jeho korektného zreštaurovania do pôvodného stavu.

Súčasnú najväčšiu poruchu tohto pôvodného organa sú: nefunkčnosť traktúry, vylomená zásuvka, tri odpojené registre, píšťaly polepené lepiacimi páskami a drôti, väčšina drevených píšťal je prasknutá a neinjektovaná. Všet-

ky drevené časti nástroja sú petrifikované šelakom, napriek tomu sú v nástroji známky po drevokaznom hmyze.

Návrh obnovy

Najdôležitejšia časť prvej etapy reštaurovania bude spočívať v obnove funkčnosti píšťalového fondu pôvodného nástroja, pôjde o odstraňovanie lepiacich pások a drôtov, následné ošetrovanie píšťal proti drevokaznému hmyzu, injektáž výletových otvorov modifikovaným včelím voskom, aby nedochádzalo k vytváraniu škvrn v okolí injektovaného otvoru a glejenie prasklín zajačím glejom kvôli vyššej relatívnej vlhkosti, ktorá je v kostole v extrémoch aj nad 80 %. Pri budúcom reštaurovaní nástroja je potrebné reflektovať staviteľov rukopis s využitím jeho doteraz zachovaných nástrojov. Píšťalový fond pedála je potrebné doplniť analogicky menzurálnym prepočtom, ako aj komparáciou daného nástroja s organom v Gelnici či organom v Poprade-Matejovciach. Z pôvodnej klaviatúry nástroja sa zachovala len jej hlavná kostra s novodobým obložením. Rekonštrukcia klaviatúry predstavuje problematickejšiu časť reštaurátorských prác vzhľadom na skutočnosť, že sa originálna klaviatúra od Michala Podkonického pravdepodobne nezachovala. Do určitej miery je možné opierať sa o klaviatúry, ktorých autorom je Martin Podkonický, otec Michala Podkonického. Vzhľadom na skutočnosť, že sa Michal Podkonický vyučil za staviteľa organov aj u svojho otca Martina Podkonického, môžeme predpokladať podobnosť určitých staviteľských prvkov u oboch organárov, teda aj v súvislosti s klaviatúrou. ❖

Poškodenie drevokazným hmyzom

HORNÉ LEFANTOVCE

Kláštor a park – Veľký kaštieľ

Lefantovce č. 382, č. ÚZPF 1422/1 – 2, č. parc. 698, okres Nitra

Architektonicko-historický, umeleckohistorický a archívny výskum

Autorka: doc. PhDr. Zuzana Ševčíková, CSc.

Spolupráca: NOVOTA-ART, s. r. o. (Ol'ga Novotová, Dušan Novota, Dipl. rest. Eugénia Novotová, Mgr. art. Viera Kolibská) – technická spolupráca; Ol'ga Novotová – fotografická dokumentácia, Dušan Tóth, Ivica Kravjanská – digitálne grafické zameranie; PhDr. Viera Obuchová, CSc. – archívno-historický výskum

Charakteristika skúmaného objektu

Areál pôvodného kláštora pavlínov je situovaný v extraviláne obce Horné Lefantovce, na mieste tzv. Majera sv. Jána, na západnom úpätí Tribečského pohoria. Samotný objekt stojí na umelo vyrovnannej rozsiahlej plošine ako solitér v rozsiahlom anglickom parku. Okolie má charakter zvlneného terénu, čo zrejme súvisí s opevňovacím systémom zo 17. storočia. Po spojení kaštieľa s kláštrom a kostolom vznikol súčasný pôdorys v tvare písmena T. Celok bol adaptovaný na reprezentatívny šľachtický (poľovnícky) zámok na konci 19. a začiatku 20. storočia. Od prístupovej cesty cez anglický park sa pohľadovo uplatňuje predovšetkým rozsiahla hlavná (západná) fasáda s najhodnotnejším reprezentatívnym architektonickým výrazom a pri príchode z východnej strany apsida kostola adaptovaná na hlavný vstup do kaštieľa. Z hľadiska typológie má dnes objekt charakter kaštieľa s dobre vnímateľnými pôvodnými vývojovými etapami. Trojpodlažný, 21-osový objekt kláštora s priebežnou chodbou je pripojený k západnej fasáde kostola, ktorý má na južnej strane zachované oporné piliere a na severnej strane sakristiu a obytné priestory priora. Objekt má výraznú členenú mansardovú strechu. Sondážny výskum bol vykonaný v exteriéri aj interiéri na všetkých podlažiach, okrem prístavby na severnej strane s funkciou laboratórií TBC.

Stavebno-historický vývoj

Najstaršou časťou skúmaného objektu je Kostol sv. Jána Krstiteľa **zo 14. storočia**. Zachovali sa autentické murivá, fragment okna, omietky a farebná úprava exteriéru. Ku kostolu bol pristavaný kláštor pavlínskej rehole. Kláštor-
né kídlo s uzavretým ambitom vykazuje stavebné jadro **zo 17. storočia**, ako aj detaily (klenby, pilastre). Evidentné je použitie materiálu zo staršej stavby. Starší zaniknutý objekt „opátstva“ bol identifikovaný na severnej strane kostola na mieste súčasnej prístavby (fragменты pôvodného

Východná fasáda

Západná fasáda

kovu, murivá, omietky). Výskum tým korigoval doterajšiu mienku o zachovanom stredovekom jadre kláštora. Erbová tabuľa v exteriéri objektu patrila priorovi pavlínov Pavlovi Ivanovičovi, ktorý bol iniciátorom prestavby kláštora a jeho opevnenia **v 17. storočí (1636)**. Odvtedy slúžil objekt ako pohrebné a pútnické miesto s hrobkami zakladateľov šľachtického rodu (rody Elefant, Pongrác a i.) pod kostolom (dnes neprístupné). **V 18. storočí** bol kláštor zmenený na reprezentačné sídlo pavlínskeho rádu s jedinečnými barokovými freskami Jozefa Bergla na klenbách kostola a bohatými košovými mrežami na oknách západnej fasády. **Po roku 1894** bol kláštor adaptovaný na svetskú rezidenciu pre grófa Edelsheim-Gyulai podľa projektov Jozefa Huberta. Historizujúca prestavba akceptovala fresky nadregionálneho významu, ale odstránila uzavretý charakter kláštorných nádvorí a zapojila objekt do anglického parku. Z tohto obdobia sa zachovalo množstvo umeleckoremeselných detailov. Zásadná zmena funkcie nastala po roku 1947, keď bol objekt adaptovaný na zdravotnícke zariadenie a špecializovaný ústav TBC. V súčasnosti slúži tzv. starý pavilón ústavu ako Špecializovaný odborný ústav sv. Svorada. Ochranné pásmo bolo vyhlásené v roku 1982. Celková výmera areálu predstavuje 21 ha 654 m². V roku 1999 bol realizovaný dendrologický prieskum parku (Ing. D. Ulrichová a Mgr. S. Zrubcová).

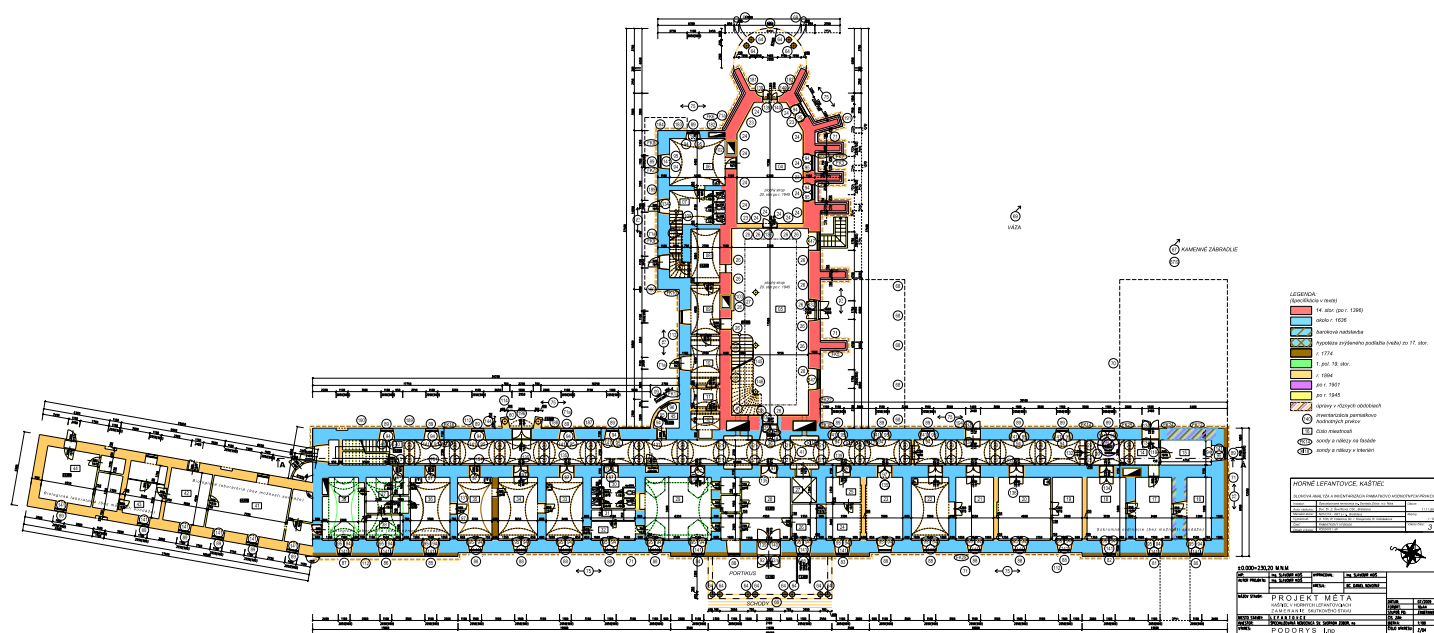
Návrh obnovy

Základný princíp obnovy akceptuje stavebné, slohové a funkčné premeny objektu od stredoveku po 19. storočie a ich hmotovo-priestorovú koncepciu. Vychádza zo záujmu konzervovať a rekonštruovať podobu kaštieľa v zmysle historizujúcej úpravy po roku 1894, ktorá zohľadnila nosné umelecké a architektonické hodnoty predchádzajúcich slohových etáp. Navrhujeme obnoviť hodnoty širšieho prostredia areálu. Odporúčame obnoviť pôvodný stav lode kostola, t. j. otvoriť priehľad na barokové maľby na klenbe tak, že sa odstráni druhotný strop lode a obnoví galéria (ochodza) podľa autentickéj dokumentácie z roku 1947 (pred horizontálnym predelením lode na hornú sieň a dolnú jedáleň). Je nutné reštaurovať vzácne fresky J. Bergla a nálež časti gotického okna na západnej fasáde kostola (dnes vo funkcii výklenku – kaplnky na druhom nadzemnom podlaží kláštornej chodby). Archeologicky treba preskúmať areál územia bývalého kláštora s cieľom definovať pôvodný obvod stredovekého kláštora a obranné terénne úpravy zo 17. storočia. Bude potrebné rekonštruovať charakter výsadby v zmysle konceptu z 19. storočia. ❖

Fresky Jozefa Bergla na klenbách kostola

HURBANOVO-BOHATÁ

Kúria a park – Ordódyovská kúria

Novozámocká 14, č. ÚZPF 2509/1, č. parc. 1445/1, okres Komárno

Architektonicko-historický výskum

Autori: Ing. arch. Ivan Gojdič, Ing. arch. Peter Hudák, PhD.

Spolupráca: Ing. Alexander Reško – archívny výskum

Charakteristika skúmaného objektu

Kúria s areálom parku, nazývaná Ordódyovská kúria, sa nachádza na južnom konci mestskej časti Hurbanovo-Bohatá, neďaleko pivovaru, pri hlavnej ceste spájajúcej Komárno a Nové Zámky. Jednopodlažný objekt s pôdorysom v tvare písmena L stojí v centre chráneného parku. Kratšie, reprezentačné krídlo orientované bližšie k ulici tvorí trojtrakt s chodbou uprostred. Hlavný vstup s rampami pre kočiare vedie cez portikus na kratšej južnej fasáde uličného krídla. Dlhšie, hospodárske krídlo tvorí dvojtrakt s otvorenou stĺpovou chodbou. K záveru tohto krídla bolo sekundárne pridané krátke krídlo. Objekt má valbové strechy. Stavebno-technický stav bol vyhovujúci, ale údržba sa v poslednom čase vykonávala len sporadicky a objekt začal postupne chátrať. Predmetom výskumu bolo zistenie stavebného vývoja kúrie a jej najhodnotnejšieho slohového výrazu.

Stavebno-historický vývoj

Objekt bol vybudovaný **na začiatku 19. storočia** a jeho existencia sa spája s miestnou zemepanskou rodinou Ordódyovcov, ktorá mala v obci kúriu už od konca 18. storočia. Prvú stavebnú etapu sa podarilo identifikovať v dvorovom krídle. Anton VI. Ordódy si dal postaviť pravdepodobne dvojtraktový dom s otvorenou stĺpovou chodbou, ktorý sa dá charakterizovať ako honosnejší roľnícky dom. **Okolo polovice 19. storočia** ho dal Vincent Ordódy prebudovať a dostavať reprezentačné krídlo. Nové krídlo bolo pravdepodobne tiež členené na dvojtrakt s radom panských izieb. V tom čase pravdepodobne začal vznikať aj anglický park.

Počas nasledujúcej úpravy začatej Pavlom VI. Ordódyom **v roku 1891** bol objekt kompletne prestavaný. Reprezentačné krídlo bolo predĺžené a na južnej strane rozšírené na trojtrakt. Na kratšej južnej fasáde bol vybudovaný hlavný vstup s portikom a rampami pre kočiare. V reprezentačnom krídle boli strhnuté časti nosných konštrukcií a svetlé výšky v interiéroch boli zdvihnuté do súčasnej úrovne. Na celom krídle boli vytvorené fasády v eklektickom

Pohľad na západné krídlo zo severozápadu

Vstupný portikus

štýle so vzormi, ktoré čerpali inšpiráciu vo francúzskej a talianskej renesancii. Strechu hlavného krídla doplnili radom vetrákov a komínmi s hlavicami s charakteristickými strieškami. Pri prestavbe objekt získal okrem štukovej výzdoby aj hodnotné kované mreže. V interiéroch sa zachovali kazetové dvere zdobené kovaniami s ornamentikou a aj ďalšie kvalitné stolárske výrobky. Na stropoch sa pod vrstvami sekundárnych náterov zachovala dekoratívna šablónová výzdoba. K pozoruhodným stavebným riešeniam patrí aj drevený podhľad v tvare valenej klenby v priestore chodby reprezentačného krídla. K obytným miestnostiam patrilo hygienické vybavenie, ktoré bolo zásobované vodou kumulovanou v nádržkách v podkroví.

Po roku 1926 bola kúria obývaná už iba sezónne. Po druhej svetovej vojne bola využívaná na potreby školských zariadení. Komplexnou prestavbou **v rokoch 1969 – 1971** bol objekt adaptovaný na potreby základnej a materskej školy. Kvôli novým učebniam bola radikálne upravená dispozícia reprezentačného krídla prebúraním priečok. Okenné otvory boli zväčšené a na konci hospodárskeho krídla pribudla nová hmota s učebňami a bytom domovníka. Vymenil sa aj krov nad hospodárskym krídlom. Po zrušení školských zariadení objekt čaká na komplexnú pamiatkovú obnovu.

Návrh obnovy

S ohľadom na pamiatkové hodnoty niekdajšej zemepanskej kúrie sa pri jej obnove odporúča metóda čiastočnej slohovej rekonštrukcie, ktorá by jej vrátila ucelený slohový výraz získaný pri komplexnej eklektickej prestavbe na konci 19. storočia. Reprezentačné krídlo je možné rekonštruovať na základe dobového fotografického materiálu, zachovanej štukovej výzdoby a nálezov v sondách. Hodnotu interiéru môže radikálne zvýšiť prezentovanie zachovanej šablónovej výzdoby stropov západného traktu západného krídla a podhľadu v tvare klenby v strednom trakte. K posilneniu pamiatkových hodnôt výrazne prispieje aj rehabilitácia dispozície reprezentačného krídla. V prípade severného krídla už v minulosti došlo k radikálnemu úbytku pamiatkových hodnôt. Jeho výrazne zmenenú dispozíciu bude možné prispôbiť budúcej funkcii pamiatky. Exteriérový výraz tohto krídla sa tiež musí podriadiť myšlienke slohovej rekonštrukcie, pričom je možné využiť analógie s podobnou tzv. hornou kúriou Ordódyovcov. Rizalit orientovaný na sever môže byť odstránený, no v prípade odôvodenej potreby zachovania bude odlišný od ostatnej hmoty severného krídla. Exteriér bude prezentovaný v monochromatickej zelenej farebnosti. ❖

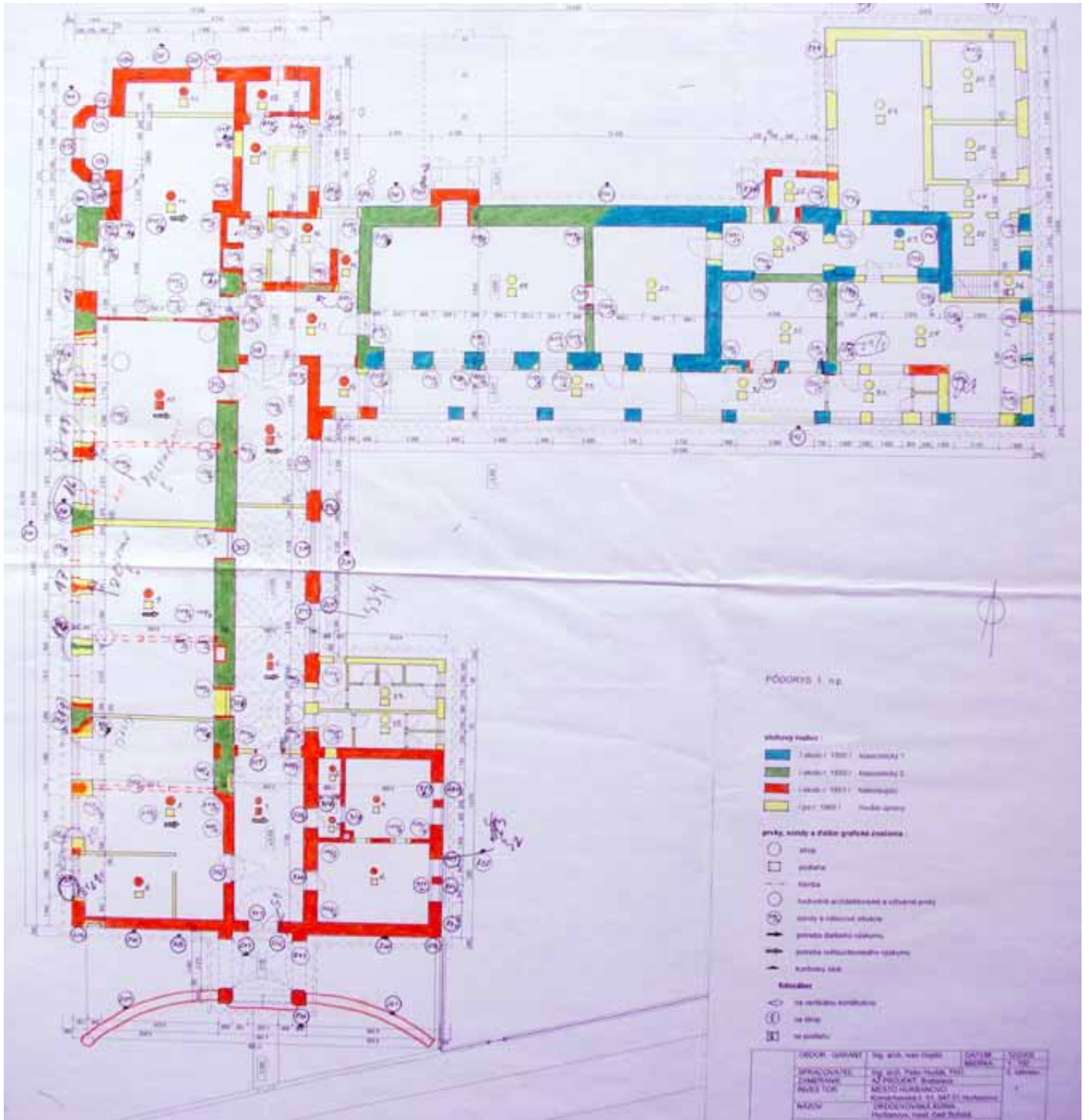
Detail západného krídla

Severozápadný rizalit

Drevená dekoratívna rezba na strešnom svetlíku

Prícestný hostinec

Mierové námestie 20, č. ÚZPF 731/0, č. parc. 1021/1, okres Ilava

Architektonicko-historický výskum

Autorka: Mgr. Kristína Zvedelová, PhD.

Spolupráca: Mgr. Magdaléna Kobzová, Mgr. Miroslav Toman – archívny výskum

Charakteristika skúmaného objektu

Budova prícestného hostinca je situovaná na juhovýchodnej strane námestia, priamo oproti areálu hradu s bočnou severovýchodnou fasádou orientovanou do Farskej ulice. Hostinec tvorí dvojpodlažná, čiastočne podpivničená stavba obdĺžnikového pôdorysu, na prízemí i poschodí s trojtraktovou dispozíciou. V priebehu 19. storočia bol k juhozápadnej fasáde hostinca pristavaný poschodový dom, komunikačne prepojený s hostincom. Dnes je jeho súčasťou len hmota niekdajšieho prejazdu. Počas výskumu bol objekt v čiastočnej prevádzke (prízemie), preto boli sondážou preskúmané iba fasády, suterén, poschodie a krov.

Stavebno-historický vývoj

Najstaršiu stavebnú etapu objektu tvorí dvojpriestorový suterén, zaklenutý valenou klenbou s odtlačkami po šalovaní, ktorý je pravdepodobne pozostatkom staršieho objektu, postaveného na námestí niekedy **v 16. storočí**. Pri výstavbe nového objektu **v druhej polovici 17. storočia** nad existujúcim suterénom vznikol prízemný blokový dvojpriestorový objekt, dlhšou fasádou orientovaný do námestia. Hlavnou časťou dispozície bol štvorcový priestor, zaklenutý hrebienkovou klenbou dosadajúcou na stredový pilier, na ktorý sa napájal prejazd, zaklenutý valenou hrebienkovou klenbou s lunetovými výsečami. Radikálna prestavba hostinca sa uskutočnila niekedy **pred rokom 1792** na náklady Franza Xaviera I. Königsegga z Aulendorfu a jeho manželky Márie Sidónie Esterháziovej, majiteľov ilavského panstva, ktorých erb sa nachádza na fasáde objektu dodnes. Ich pričinením vznikla dvojpodlažná, šírkovo orientovaná stavba s monumentálnou manzardovou strechou, v ktorej bola zriadená aj mýtna stanica. Nový hostinec vznikol rozšírením renesančného objektu juhovýchodným smerom tak, že pôvodný prejazd sa dostal do stredovej časti dispozície a jeho šírka bola zároveň zvýraznená na fasáde plytkým rizalitom. Podstatnú časť novej, barokovej časti hostinca zaberala do námestia orientovaná miestnosť so stlačenou klenbou s päťbokými

Hlavná uličná fasáda (foto: K. Zvedelová)

Východný pohľad na objekt a jeho dvorovú prístavbu (foto: K. Zvedelová)

klenbovými výsečami, z ktorej viedlo schodisko na poschodie. Druhé nadzemné podlažie vzniklo ako trojtrakt s centrálnou chodbou, z ktorej sa vstupovalo do izieb. Tie boli presvetlené oknami situovanými v osiach súčasných, ktoré boli na fasáde lemované šambránami s klenákmi. Fasáda bola plasticky členená aj kordónovou a korunnou rímsou. Objekt si dodnes zachoval aj krovovú konštrukciu manzardovej strechy z konca 18. storočia.

V priebehu prvej polovice 19. storočia bol k juho-východnému múru hostinca pristavaný blokový dvojpodlažný objekt, ktorý sa stal jeho súčasťou. V jeho prvej osi bol situovaný vstup s prejazdom ústiaci na dvor areálu hostinca. Z neho sa vstupovalo aj na schodisko vedúce na poschodie. Prejazd barokového hostinca bol zamurovaný a stal sa súčasťou interiéru. Po vzniku nového objektu boli tieto časti aj vizuálne zjednotené v riešení fasád, ktoré sa zachovalo až do 60. rokov 20. storočia. Ako hostinec, resp. hotel funguje objekt dodnes. **Od roku 1924** niesol názov podľa svojho majiteľa Hotel Káčer, neskôr Hotel Moravec. Po znárodnení v roku 1948 došlo k výstavbe dvorového prízemného krídla, v ktorom bolo umiestnené hospodárske zázemie a zároveň bol majetkovo i komunikačne odčlenený objekt juhovýchodného domu, z ktorého k hostincu pripadla iba časť pôvodného prejazdu zmenená na interier. Ďalšie úpravy, najmä **zo 60. rokov 20. storočia**, výrazne pozmenili charakter fasád. Vznikli nové okná (rozmerovo väčšie ako barokové) a úplne zaniklo plastické riešenie fasád. Ostatné stavebné zmeny súviseli s riešením veľkosti izieb poschodia, vznikom sociálnych zariadení a zobytným podkrovia.

Návrh obnovy

Pri návrhu obnovy objektu sa vychádzalo z rešpektovania všetkých stavených etáp hostinca s prihliadnutím na výstavbu meštianskeho domu zo začiatku 19. storočia, s ktorým bol hostinec majetkovo, komunikačne i vizuálne previazaný. Návrh obnovy tak stanovil rekonštrukciu hostinca do výrazu zo začiatku 19. storočia, s vizuálnym odčlenením jednopodlažnej dvorovej prístavby. ❖

Hotel Káčer na pohľadnici z 30. rokov 20. stor. (archív Mgr. M. Tomana)

Erb Franza Xaviera I. Königsegga z Aulendorfu a jeho manželky Márie Sidónie Esterháziovej, stavebníkov hostinca (foto: K. Zvedelová)

Renesančná klenba 1. nadzemného podlažia s centrálnym pilierom z druhej polovice 17. storočia (foto: K. Zvedelová)

Mapa mesta z polovice 19. storočia s vyznačením hostinca a jeho areálu (archív Mgr. M. Tomana)

Východný priestor 1. podzemného podlažia (foto: K. Zvedelová)

Detail krovovej konštrukcie manzardovej strechy (foto: K. Zvedelová)

- 16. storočie
- 2. pol. 17. storočia
- 2. pol. 18. storočia (pred ríkom 1792)
- 1. tretina 19. storočia
- 1. pol. 20. storočia
- 2. pol. 20. storočia
- Označenie klenby, stropu
- Označenie podlahy

**ILAVA - PRÍCESTNÝ HOSTINEC
1. NADZEMNÉ PODLAŽIE
SLOHOVÁ ANALÝZA**

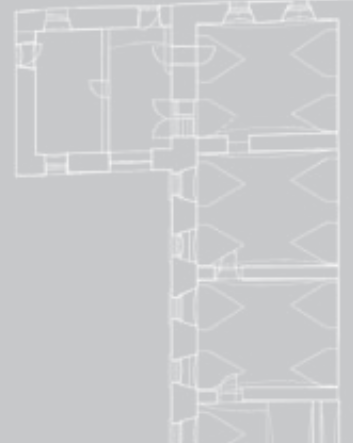

KAMENICA

Hrad

Vrch Zámok, č. ÚZPF 304/0, č. parc. 1484, 1481, okres Sabinov
Architektonicko-historický výskum

Autori: Ing. Miroslav Matejka, Mgr. Michal Šimkovic

Charakteristika skúmaného objektu

Zrúcanina hradu stojí na vrchu Zámok v nadmorskej výške 683 – 725 m n. m. nad obcou Kamenica, na strmom dvojvrcholovom kopci s pozdĺžnou osou orientovanou v smere východ – západ. Hradný areál je štvordielny, pozostáva z jadra a sústavy troch predhradí. Na oboch vrcholoch a v sedle medzi nimi sa nachádzalo hradné jadro (max. rozmery 135 x 35 m) a v nižších polohách sa rozkladalo prvé predhradie, obkolesujúce jadro zo severnej a východnej strany. Naň zrejme nadväzovalo úzke druhé predhradie lemujúce východné opevnenie vyššie položeného prvého predhradía. Skladbu hradného areálu dopĺňa rozsiahle tretie predhradie (max. rozmery 190 x 70 m), chránené ešte na severnej strane vonkajšou suchou priekopou a valom ukončeným až pod západnou časťou jadra hradu. Následkom asi 450-ročného pustnutia objektu sú objekty hradu v zlom stavebno-technickom stave. Nadzemné murivá architektúr sa zachovali vo forme osamotených torz, resp. v nesúvislých úsekoch na západnom a východnom vrchole, v sedle medzi nimi, na severnej strane pod západným vrcholom a na nižšie položennej terase severovýchodne a juhovýchodne pod východným vrcholom kopca. Fragmenty murív sú v teréne čitateľné na severovýchodnej strane druhého predhradía. K ohrozeniu viacerých stojacich prvkov hradnej architektúry prispieva aj postupný rozpad rozpukaného skalného podložía vystupujúceho na povrch v exponovaných polohách nechránených zemným pokrývom a nízkou vegetáciou.

Stavebno-historický vývoj

Vzhľadom na torzovitost' zachovaných zvyškov hradu Kamenica bolo možné len rámcovo definovať jeho stavebný vývoj v priebehu vrcholného až neskorého stredoveku. Z hľadiska vývoja hradného jadra zatiaľ je len hypoteticky možné predpokladať, že staršia by mohla byť jeho západná časť, kde mohol stáť nevelký hrad z konca 13. storočia s valcovou vežou ako ústrednou stavbou, postavený Rikolfom I. z Veľkej Lomnice. Jeho potomkovia vlastnili hrad a panstvo s malými prestávkami až do zániku v roku 1556. Až v priebehu vrcholného stredoveku môžeme očakávať

Celkový pohľad na hrad Kamenica od juhovýchodu. Vľavo na fotografii je vidno západný vrchol, v strede východný a v pravej polovici fotografie priestor tretieho predhradía (foto: M. Matejka, 2010).

Západná časť hradného jadra s torzom najvyššie položennej valcovej veže a zvyškom nárožia palácovej zástavby (foto: M. Matejka, 2010)

dostavbu palácového bloku okolo veže a azda aj rozšírenie hradu do sedla a na východný výbežok bradla.

Zložitejším stavebným vývojom prešla predovšetkým východná časť jadra. Jej najstaršou časťou je azda štvoruholníkový areál s rozmermi 26 x 24 m na vrchole výbežku. Na ďalšie dostavby poukazuje cezúra zistená v severnom obvodovom múre východnej časti jadra. Tá môže byť pozostatkom opevnenia staršej (severnej) časti prvého predhradia, ktoré by sa prostredníctvom tohto múru pripojilo k nárožiu vyššie položenej časti hradu. Poukazuje na to predovšetkým smerovanie múru vedúceho priamo k severovýchodnej bašte. K tejto hradbe sa následne napojilo dodatočné rozšírenie východnej časti jadra na severnej strane. Nový múr mal v prvom rade zrejme obrannú funkciu a vytvoril pozdĺž starších stavieb voľnú uličku, ktorá mohla prípadne súvisieť s vedením prístupovej cesty do východnej časti jadra. Voľný priestor tohto koridoru neskôr čiastočne zabrala stavba vložená medzi pôvodnú hradbu a mladší vonkajší múr. Do obdobia **neskorého stredoveku** zrejme patrí výstavba vonkajšieho opevnenia. Ako bolo spomenuté, za najstaršiu časť vonkajšieho opevnenia môžeme azda považovať severnú časť prvého predhradia. Naň neskôr nadviazala jeho východná časť. Pôvodnou súčasťou opevnenia bola zrejme malá hranolová bašta zachovaná na juhovýchodnej strane v susedstve brány do jadra. Pri zdokonaľovaní fortifikácie niekedy **v priebehu prvej polovice 16. storočia** vznikla severná bašta pod západnou časťou jadra, polygonálna severovýchodná bašta a dodatočné oplášťovanie juhovýchodnej bašty. Do tejto etapy opevňovacích prác radíme aj predpokladané opevnenie druhého predhradia. Do obdobia **neskorého stredoveku** je možné rámcovo zaradiť aj rozsiahlu fortifikáciu tretieho predhradia na východnej strane areálu s murovanou hradbou, opevnenou priekopou a valom na severnej strane.

Návrh obnovy

Požiadavkou pamiatkovej obnovy zručiny hradu Kamenica bude zachovanie jeho pamiatkových hodnôt s dôrazom na rešpektovanie dispozície a hmotovej skladby objektu v súčasnej podobe. Pamiatková obnova bude vychádzať z idey konzervácie a záchrany nadzemných múrov bez realizácie celoplošného archeologického výskumu. Stavba bude zachovaná vo svojom súčasnom pôdorysnom rozsahu, dispozícii a skladbe, ktorá je výsledkom viacerých etáp. Akékoľvek úpravy nad rámec konzervácie budú realizované predovšetkým s cieľom staticky stabilizovať narušené a ohrozené murivá. ❖

Celkový pohľad na hradné jadro od juhu so sedlom spájajúcim jeho časť na západnom a východnom vrchole (foto: M. Matejka, 2010)

Detail severnej časti zástavby jadra na východnom vrchole (foto: M. Matejka, 2010)

Zvyšok muriva polygonálnej bašty v severovýchodnej časti 1. predhradia (foto: M. Matejka, 2010)

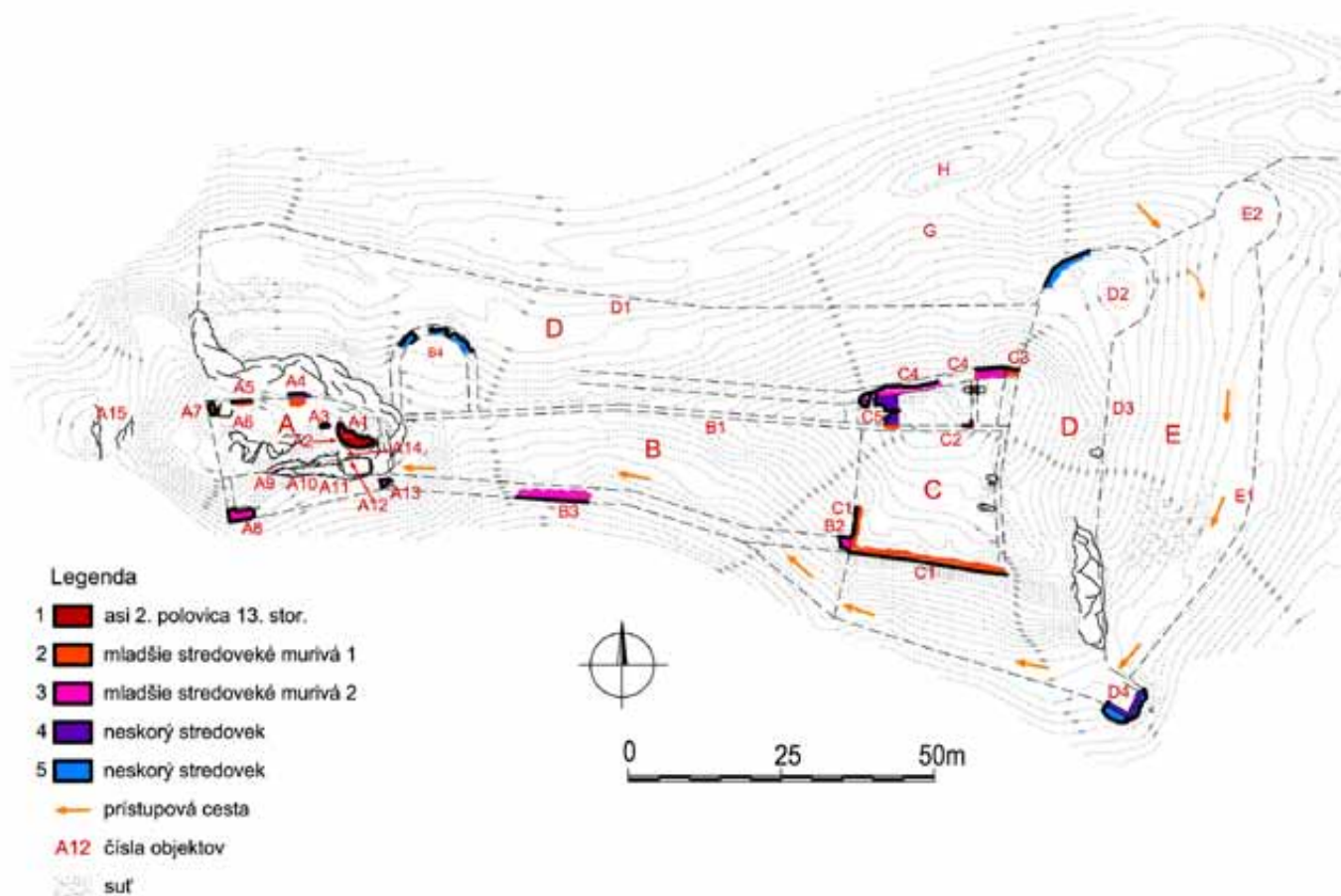

Zvyšok stredovekej stavby vlozenej medzi dvojicu obranných múrov v severnej časti jadra na východnom vrchole (foto: M. Matejka, 2010)

Pohľad na 3. predhradie od východu. Vpravo je zachovaná priekopa s valom predsunutá pred jeho deštruovanou severnou hradbou. Na svahu východnej časti jadra je v konfigurácii terénu zreteľný priebeh opevnenia 1. a 2. predhradia (foto: M. Matejka, 2010).

KLUKNAVA

Medená huta – budova amalgamácie

Štefanská huta, č. ÚZPF 4437/0, č. parc. 1427/61, okres Gelnica

Architektonicko-historický výskum

Autorky: Ing. arch. Ľudmila Husovská, CSc., PhDr. Norma Urbanová

Charakteristika skúmaného objektu

Podľa historických podkladov a údajov skúmaná stavba bola súčasťou areálu huty postavenej pôvodne na výrobu železa, v 19. storočí na spracovanie medenej rudy amalgamáciou, na ktorú bola v rokoch 1845 – 1848 postavená nová budova, označená v historických grafických materiáloch ako *amalgamation*. Preto jej skutočný a odborný názov budeme zatiaľ uvádzať ako *budova amalgamácie*. Objekt sa nachádza v bývalom areáli Štefanskej huty, vo východnej, okrajovej časti obce, na pravom brehu rieky Hornád, vytvárajúcej okolo areálu z troch strán vodnú bariéru v podobe polkruhového meandra. Priamou komunikáciou je napojený na cestu medzi Krompachmi a Margecanmi, prechádzajúcu popri Richnave a Kluknave vedľa železničnej trate vedúcej medzi pravým brehom Hornádu a cestou. Od Kluknavy je huta spojená cez Hornád i priamo – historickým krytým dreveným mostom z roku 1832, evidovaným ako národná kultúrna pamiatka. Ruina skúmanej budovy amalgamácie má dispozičné riešenie najčitateľnejšie v úrovni prvého nadzemného podlažia, tvoriaceho priečny konštrukčný trojtrakt. V hmotách však vytvára podobu výraznej, prevýšenej strednej časti s obdĺžnikovým pôdorysom, ku ktorej sa na oboch užších stranách, severnej a južnej, napájajú približne rovnako dlhé bočné krídla.

Stavebno-historický vývoj

Podľa súčasného stavu poznania architektonicko-historický vývoj skúmanej národnej kultúrnej pamiatky vychádza z poznatku, že budova je súčasťou bývalého areálu medenej huty a primárne bola využívaná na amalgamáciu. Z tohto dôvodu je národnou kultúrnou pamiatkou budova amalgamácie z areálu doposiaľ presne nešpecifikovanej medenej huty, ktorá mala viacej stavieb. Budovu amalgamácie postavili **v rokoch 1845 – 1848** ako súčasť areálu huty na amalgamáciu, ktorá sa používala pri spracovávaní rúd s obsahom medi. Zdokonalením technológie spracovania rúd bola elektrolytická rafinácia, ktorá sa tu **v roku 1884** pokusne zaviedla a **od roku 1890** bola v plnej prevádzke. Je pravdepodobné, že v súvislosti s uplatňovaním tejto novej technológie spracovania rudy (elektrolýzy)

sa uskutočnili niektoré, dnes ťažko identifikovateľné úpravy. Poklesom ťažby medených rúd a ďalšími negatívnymi vplyvmi (ceny medi, nedostatok pracovníkov a pod.) huta **v roku 1896** skončila svoju prevádzku. Postupne sa areál prestal využívať a budova chátrala až do dnešného stavu, keď bola časť suterénov zanesená odpadom, časť pravdepodobne zasypaná. Dnes stoja len obvodové murivá strednej časti budovy a časti murív bočných krídiel.

Celý areál Štefanskej huty obsahoval ešte **ku koncu 19. storočia** väčšinu zariadení spojených pôvodne s prevádzkou železiarskej, no najmä medenej huty, do ktorej vkladal majiteľ väčšie nádeje na úspech v súvislosti s novou technológiou, pre ktorú sa rozhodol až po roku 1835 v rámci svojho členstva v zoskupení Hornouhorských banských ťažiarov. Po skúšobnej prevádzke **v rokoch 1849 – 1851** huta úspešne pracovala s ročnou kapacitou približne 50 tisíc q tetraedritových rúd. Okrem toho spracovávala i tzv. medený kamienok z huty v Banskej Štiavnici, medené zvyšky z už odstavenej huty v Tajove a cementačnú meď zo Smolníka. Štefanská huta získala veľký ohlas medzi širokou odbornou verejnosťou, o čom svedčili viaceré návštevy zo zahraničia i reakcie v odborných časopisoch. Časom sa však táto technológia javila ako zdĺhavá, neprinášajúca dostatočne rýchlo očakávaný ekonomický efekt, preto sa neskôr ťažiar priklonili k technológii používanej v erárnych hutách. **V roku 1884** zaviedli v Štefanskej hute ako v prvej v Uhorsku aj nový spôsob čistenia čiernej medi – elektrolytickú rafináciu, ktorou odpadol proces amalgamácie. Táto technológia bola v tom čase známa, ale prísne utajovaná v nemeckom pohorí Harz v hute Oecker. Dodávku elektrolytickej časti vybavenia dojednálo združenie s nemeckou firmou Siemens a Halske z Berlína, mechanickú dodala Pohornádska železo-priemyselná účastinná spoločnosť z Krompách, stavebné práce J. Lipták z Popradu-Velkej. V tejto etape zriadili i vodnú elektrárňu od firmy Ganz a spol. z Budapešti a parné kúrenie od firmy E. B. Körting. Vodnú turbínu postavili na náhone (na prívodnom a odpadovom kanáli) s celkovou dĺžkou 1 200 m. Využili tiež existenciu Košicko-bohumínskej železnice a zo železničnej stanice v Kluknave zaviedli do Štefanskej huty úzkokoľajnú železnicu.

Amalgamačná budova, ktorej pôvodný vzhľad možno na základe dobových náčrtkov porovnať so zachovanou časťou stavby, patrila nepochybne už k skupine špecializovanej architektonickej tvorby pre oblasť priemyslu, ktorá sa vyvíjala v prvej polovici 19. storočia ako svojbytný typ so všetkými slohovými atribútmi svojej doby. Aj na skúmaných zvyškoch amalgamačnej budovy vidieť (okrem účelom podmienenej dispozičnej skladby priestorov) tvaroslovné a kompozičné riešenie fasád vychádzajúce zrejme z existujúcej zahraničnej dobovej produkcie, ktorá sa prejavila aj v iných stavbách na našom území, realizovaných s príspevom zahraničných dodávateľov. Výraznou podobnosťou riešenia sa vyznačuje napr. stavba Františkovej huty v Podbieli realizovaná o niečo skôr než v Štefanskej hute, v roku 1836 pod vedením anglického mechanika

Newbuilda, tiež ako projekt združujúci viacerých podnikateľov. Ako konštatuje i hutnícka odborná literatúra, predstavovala vo svojej dobe veľkolepú hutnícku halu napriek tomu, že železiareň v Podbieli nepatrila medzi významné zariadenia, pracovala len pre miestne potreby a pomerne skoro zanikla v dôsledku hospodárskej krízy v rokoch 1858 – 1861. Možno teda oprávnenne predpokladať, že sa projekty s týmto typom špecializovanej architektúry dostali na naše územie z niektorého zo západných regiónov spolu s odborníkmi z hutníckeho prostredia rovnako do Podbiela, ako i do Štefanskej huty, ktorá bola predovšetkým medenou hutou, čo bude potrebné zohľadniť aj v jej identifikačných materiáloch.

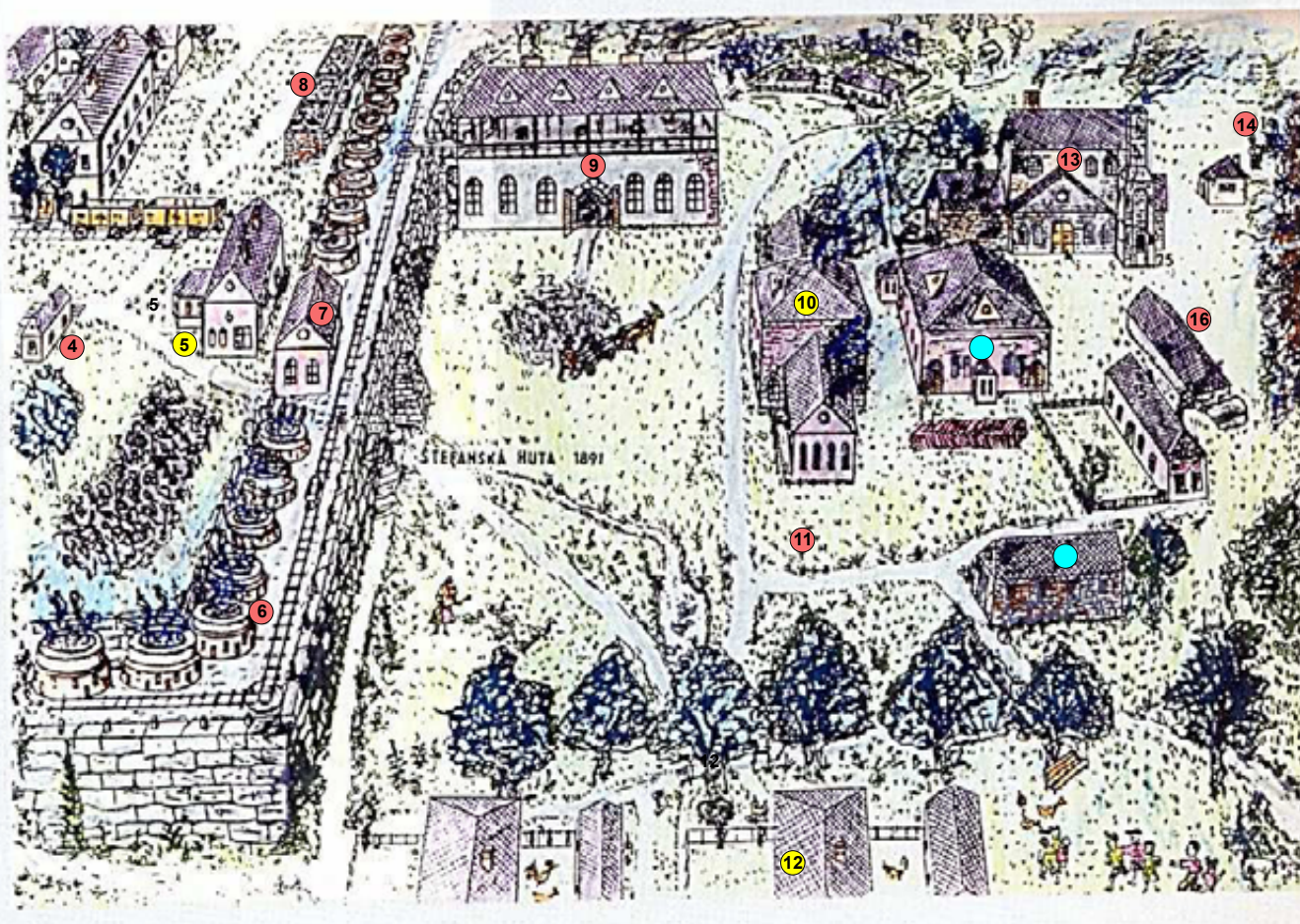
Návrh obnovy

Na obnovu budovy amalgamácie sme navrhli rekonštrukčnú metódu obnovy pri dodržaní jasnej prezentácie historických murív a štruktúr s doplnením nových konštrukcií stropov, výplní otvorov, podláh, úpravy povrchov s príslušnou technickou infraštruktúrou. Súčasťou výskumu je vyhodnotenie deviatich nálezových situácií a ôsmich detailov, ktoré majú významné architektonicko-výtvarné hodnoty. Pre túto stavbu sú typické pre obdobie vzniku stavby v polovici 19. storočia ako pomocné datovacie prvky a určujú aj jej pamiatkové hodnoty. Na vlastnú realizáciu rekonštrukcie stavby sú určené aj požiadavky na spracovanie ďalších výskumov: statický výskum s návrhom zabezpečenia, pričom sa vylučuje používanie torkretáže murív; archeologický výskum a prieskum stavu vodných tokov a náhonov, ktoré musia byť využité pri návrhu riešenia suterénov a ich zabezpečenia od spodných vôd a vlhnutia objektu. ❖

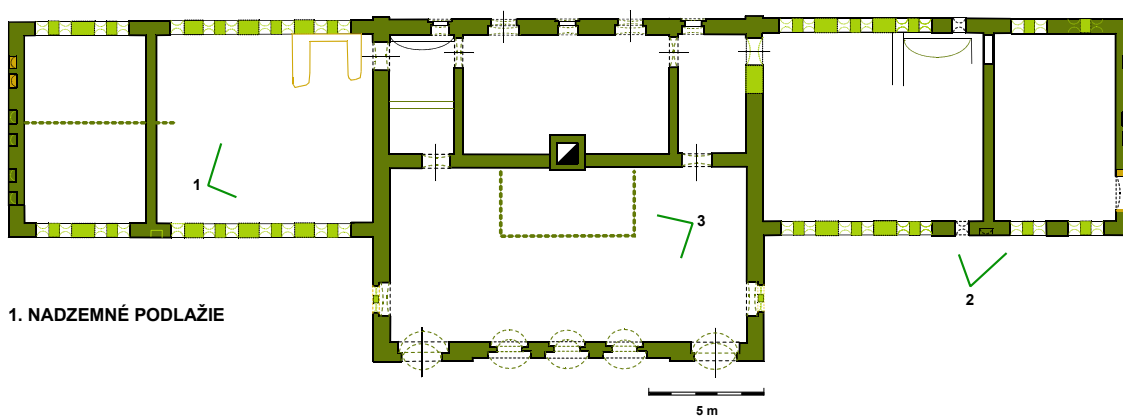

- zachované objekty z 1. pol. 19. stor.
- zaniknuté objekty
- zaniknuté objekty postavené medzi rokmi 1868 - 1891

Štefánska huta v roku 1891

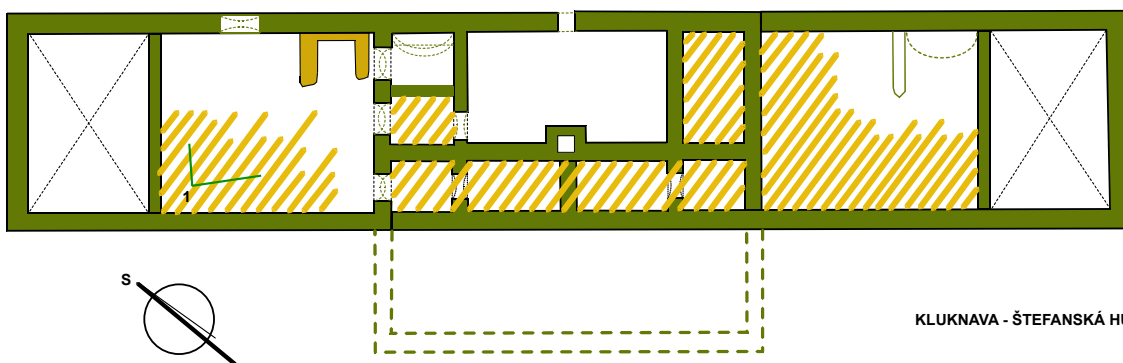

PODZEMNÉ A 1. NADZEMNÉ PODLAŽIE - ETAPIZÁCIA VÝVOJA

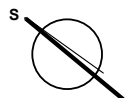

1. NADZEMNÉ PODLAŽIE

1. PODZEMNÉ PODLAŽIE

- LEGENDA**
- 1. pol. 19. stor. (1845 - 1848) zachované časti
 - 1845 - 1848 zaniknuté časti rekonštrukcia
 - 2. pol. 19. stor. adaptívne konštrukcie
 - 2. pol. 20. stor. navážky sutín a odpadu

KLUKNAVA - ŠTEFÁNSKÁ HUTA, NKP ŽELEZIARSKA HUTA

KOMÁRNO

Kostol sv. Rozálie

Nám. L. Kossútha 4, č. ÚZPF 307/0, č. parc. 407, okres Komárno

Architektonicko-historický výskum

Autori: Ing. arch. Ivan Gojdič, Ing. arch. Peter Hudák, PhD., Mgr. Marián Piatrov

Spolupráca: Ing. Alexander Reško – archívny výskum

Charakteristika skúmaného objektu

Rímskokatolícky Kostol sv. Rozálie je situovaný na sever od historického jadra, mimo pamiatkovej zóny. Tvorí dominantu priestoru Námestia L. Kossútha, križovatky ciest z Bratislavy, Nových Zámkov a dopravného ťahu do Maďarska. Kostol s centrálnym pôdorysom je orientovaný v smere sever – juh. Hlavná loď má pôdorys v tvare elipsy, ktorá je v severnej časti rozšírená o obdĺžnikovú svätyňu s priestorom sakristie a na južnej o hmotu vstupného rizalitu s organovou emporou a zádverím. Elipsovité pôdorys je v strednej časti na východnej a západnej strane rozšírený dvoma mierne vystupujúcimi rizalitmi. Hlavný vstup do kostola je situovaný na južnej hlavnej fasáde hranolového vstupného rizalitu, ktorý je vo vrchole ukončený dvomi menšími valcovými vežami. Hmote kostola dominuje elipsový centrálny priestor hlavnej lode zaklenutý kupolou s lucernou vo vrchole, ktorý výškovo presahuje vstupný rizalit aj obdĺžnikovú svätyňu so sakristiou, ktoré sú zastrešené plynkými sedlovými strechami. Okolo celého kostola je postavený murovaný plot s trinástimi murovanými kaplnkami krížovej cesty a skupinou troch kamenných krížov (Golgotou) na vyvýšenej terase, ktorá má do oporného múra vsadenú niku s Božím hrobom. Objekt v čase výskumu dlhodobo chátral, zatekala strešná krytina kupoly, kaplnky a oplotenie boli prevlhnuté s opadanými omietkami. Skúmal sa exteriér kostola a areál kaplniek v oplotení.

Stavebno-historický vývoj

Počas budovania Palatínskej línie pevnostného systému v Komárne bol umiestnený I. bastión s Bratislavskou bránou (1830 – 1844) navrhnutou Pietrom Nobilem do lokality staršieho kostola s kalváriou. Ako náhrada zaň bol vybudovaný severne za zástavbou vtedajšieho mesta, pri dobytčom trhu, v lokalite staršieho protestantského cintorína (doloženého mapou z roku 1777) Kostol sv. Rozálie s kalváriou. Kostol bol postavený v jednej stavebnej etape datovanej výkresovou dokumentáciou z 11. februára **1842**, na ktorej sú uvedení murársky majster Johan Rabszky (?) a tesársky majster Laurenc Paulšteiner. Na základe

Celkový pohľad na kostol

Kostol v roku 1936

architektonickej koncepcie objektu sa dá predpokladať návrh skúsenej osobnosti s veľkým prehľadom o súdobom architektonickom dianí. Mohol ňou byť Pietro Nobile, ktorého činnosť v Komárne dokladá nielen objekt Bratislavskej brány, ale aj veža kostola kalvínov.

Na základe výsledkov sondážneho výskumu a porovnaním so zachovanou grafickou dokumentáciou mali fasády kostola monochromatickú farebnosť v tóne svetlého okra. Kamenné prvky boli ponechané bez polychrómie vo výraze kameňa. Počas realizácie výskumu nebolo možné obnažiť strešnú krytinu, preto sa dá primárna krytina iba dedukovať. S ohľadom na objem strechy kupoly a hmotnosť strešnej krytiny je pravdepodobné, že krytinou mohol byť plech. Okenné výplne mali primárnu farebnosť v tóne svetlej sivéj a zelenej. Vstupné dvere boli pokryté plátni hrubého kovaného a kaleného plechu v čiernej farebnosti aj so štítkami, kľúčkami, držadlami a zámkami. Kríže s guľami na vežiach a lucerne boli pozlátené a tvorili akcent jednoduchej a kompozične čistej architektúry kostola. Oplotenie kostola s kaplnkami zastavení bolo omietané a malo farebnosť zhodnú s fasádami kostola. Dvierka na kaplnkách boli pravdepodobne natreté identickou olejovou farbou ako okenné výplne. Primárne boli do priestoru za dvierkami vložené maľby na plechu, ktoré sú dnes umiestnené na stenách kostola. Kované prvky oplotenia a brány do areálu boli vytvorené až okolo roku 1918. Staršie prvky oplotenia boli podľa historickej fotografie strohjšie. Súčasné oplotenie s prvkami primárnej farebnosti v tóne tmavej zelenej mohlo byť osadené pri oprave kostola okolo roku 1905. Koruny oplotenia a striech kaplniek sú vytvorené z kamenných platní, ktoré sú aj na dobovej výkresovej dokumentácii ponechané v ružovkastej farebnosti kameňa.

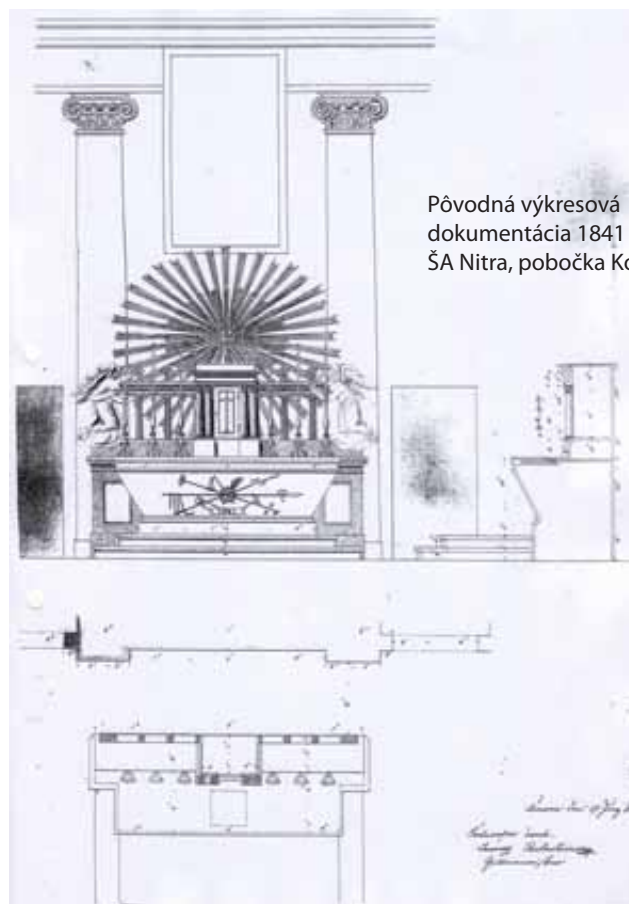
Od postavenia až do súčasnosti nebol kostol s areálom výraznejšie stavebne upravovaný. Podľa nápisových tabúľ na severnej stene za oltárom sa tu 3. júna 1855 konala prvá omša neskoršieho ostrihomského arcibiskupa Františka Vaszaryho, ktorý dal **v roku 1905** kostol obnoviť a vyzdobiť. Pravdepodobne vtedy bola k západnej strane pri sakristii pridaná hmota so skladom a latrinou a vymenené prvky oplotenia a brány. Podľa nápisu na kartuši pri vstupe do kupoly bola v roku 1897 strecha nanovo oplechovaná pozinkovaným plechom. Fasády kostola boli neskôr lokálne opravované a logika farebného riešenia bola narušená. Z medzivojnového obdobia sa v lodi kostola zachovali konzolové osvetľovacie telesá a porcelánové vypínače. Exteriér bol lokálne opravovaný, bez komplexnej koncepcie. Po zoštátnení cirkevných škôl po roku 1948 boli z budovy Katolíckej školy z obavy pred zničením premiestnené do areálu kostola dve kamenné sochy sv. Jozefa a sv. Ladislava. V roku 1965 vytvoril Ján Pleidell (1915 – 2007) na zastaveniach krížovej cesty nové obrazy technikou trojvrstvého sgrafita. Pôvodné maľby na plech umiestnili v interiéri kostola.

V roku 1970 sa uskutočnila radikálna oprava kostola, pri ktorej boli otlčené staré omietky a nahradené novými.

mi. Kompletne boli vymenené aj omietky na oplotení so zastaveniami krížovej cesty a na kupole a klenbách. Kostol bol vymaľovaný do súčasnej farebnosti v kombinácii svetlého a tmavšieho okra až žltej farby. Pôvodné zvukové okná na vežiach nahradili novodobé, natreté tmavočervenou farbou, tak ako aj oplechovanie striech. Odvtedy sa už na Kostole sv. Rozálie nerealizovali podstatnejšie úpravy.

Návrh obnovy

S ohľadom na pamiatkové hodnoty objektu sa k obnove jeho exteriéru odporúča pristúpiť metódou slohovej rekonštrukcie, ktorá by mala vrátiť kostolu jeho primárny ucelený výraz získaný v čase vzniku v druhej tretine 19. storočia v štýle neskorého klasicizmu. Dominantným by mal zostať uvedený výraz objektu s monochromatickou farebnosťou fasád, zastavení krížovej cesty a oplotenia v tóne svetlého okra. Ako strešná krytina by mal byť použitý plech vo farebnosti sivastej, sivozelenej, tmavej zelenej. Pri obnove krížovej cesty je potrebné dbať na zachovanie výtvarne hodnotného doplnku – zobrazení v zastaveniach krížovej cesty v podobe sgrafit v nikách, ktoré sú dielom Jána Pleidlla z roku 1965, a pripraviť ich na reštaurovanie. V rámci obnovy bude potrebné riešiť aj bezprostredné okolie kostola, prístupové komunikácie a cestičky, revitalizáciu zelene na celej jeho ploche a jeho oplotenie. Pri týchto úpravách je potrebné podporiť prezentovaný slohový výraz z obdobia jeho výstavby v druhej tretine 19. storočia. ❖

Pôvodná výkresová dokumentácia 1841 a 1842, ŠA Nitra, pobočka Komárno

južný pohľad M 1: 150

slohový rozbor :

- / 18. st. / staršie barokové fragmenty
- / okolo r. 1839 – 44 / obdobie výstavby kostola – neskoro empírový výraz
- / záver 19. st. až do r. 1919. st. / eklektický
- / po r. 1965 / novšie úpravy

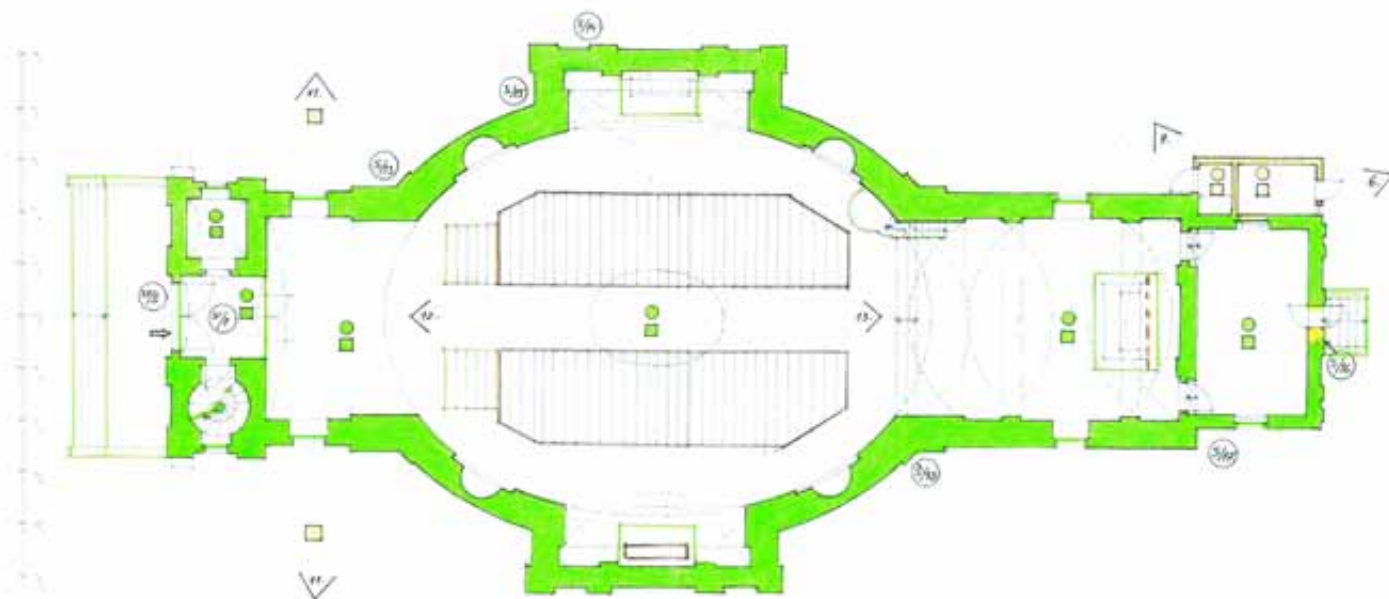
prvky, sondy a grafické značenia :

- strop
- podlaha
- - - klenba
- hodnotné architektonické a výtvarné prvky
- sondy a nálezové situácie
- potreba ďalšieho výskumu
- potreba reštaurátorského výskumu
- kontrolný blok

fotozáber :

- na vertikálnu konštrukciu
- na strop
- na podlahu

ODBOR GARANT	Ing. arch. Ivan Gojdič	DÁTUM	5/2010
		MIERKA	1:150
SPRACOVALI	Ing. arch. Peter Hudák, PhD. Mgr. Marián Piatrov	č. výkresu: 5.	
ZAMERANIE	Ing. arch. Peter Hudák, PhD.		
INVESTOR	Rímskokatolícka cirkev farnosť Komárno		
NÁZOV	KOSTOL SV. ROZÁLIE, Komárno		
OBŠAH	južný pohľad, Slohový rozbor		

pôdorys 1. n.p. M 1: 150

KOSTOLĀNY POD TRIBEČOM

Kostol sv. Juraja

Kostoľany pod Tribečom č. 175, č. ÚZPF 1452/1, č. parc. 180, okres Zlaté Moravce
Umeleckohistorický a architektonicko-historický výskum

Autor: Ing. arch. Martin Bóna

Spolupráca: PhDr. Radoslav Ragač, PhD. – archívny výskum, Mgr. Peter Barta, PhD. – dendrochronologický výskum a merania ¹⁴C, RNDr. Daniel Pivko, PhD. – petrografický výskum

Charakteristika skúmaného objektu

Kostol dominuje na návrší vo východnom okraji obce. Orientovaný je dlhšou osou v smere severozápad – juhovýchod a tvorí ho obdĺžniková, pomerne vysoká loď s rozšírenou západnou časťou obsahujúcou emporu a vstavanú vežu. Na východe loď ukončuje kvadratické presbytérium. Prístup zabezpečuje románsky ústupkový portál na južnej strane lode. Interiér kostola prekrýva rovný strop lode s dreveným novodobým podhľadom a v časti presbytéria valená klenba. Presvetlenie zabezpečujú vysoko situované rekonštruované polkruhové okná. Steny interiéru pokrývajú reštaurované figurálne nástenné maľby. Západná murovaná empora je prístupná novodobým dreveným jednoramenným schodiskom. Fasády sú hladké, pokryté vápennou omietkou z obdobia obnovy v rokoch 2000 – 2001. K západnej fasáde historickej časti kostola je pričlenená nižšia hmota novodobej prístavby, ukončená sedlovou strechou.

Stavebno-historický vývoj

Vo výskumnej dokumentácii sú zosumarizované výsledky dvoch predchádzajúcich etáp výskumu exteriéru (2000 – 2001) a interiéru kostola (2009 – 2010) v nadväznosti na paralelný archeologický výskum realizovaný PhDr. P. Baxom a Mgr. J. Maříkovou-Kubkovou, PhD. Podkladmi v príslušnej miere zapracovanými do záverov sú aj zistenia vyplývajúce z čiastkového archívneho výskumu, z dosiaľ realizovaných výstupov analýz drevených prvkov a kamenného stavebného materiálu. Keďže sa výskum orientuje aj na archeologicky odhalené konštrukcie, reagovali sme aj na predbežné závery archeologického výskumu a niektoré nálezy a nálezové situácie interpretujeme odlišným spôsobom (napr. kolové jamky, pôvodnú maltovú podlahu). Výskum celkovo identifikoval 12 stavebných vývojových etáp rôzneho rozsahu.

Prvé štyri etapy A – D sú charakterizované ako predrománske, pričom vznik jednoloďovej murovanej stavby s pravouhlou, valene preklenutou svätyňou sa kladie na

Celkový pohľad z juhovýchodu, stav po obnove fasád v rokoch 2000 – 2001

Presbytérium s barokovým oltárom a novodobým mobiliárom

základe predbežných ¹⁴C analýz drevených prvkov muriva **na koniec 9., resp. začiatok 10. storočia** (vychádzajúc tiež zo skutočnosti, že uvedené nájdené drevené prvky nenesú znaky druhotného použitia). Doložené stratigrafie omietkových vrstiev v interiéri tiež dokladajú mladší pôvod zachovanej predrománskej výmalby, ktorá vznikla až po druhotnom zmenšení severných okien. Počas románskej etapy E, pravdepodobne **na konci 12. až v prvej polovici 13. storočia**, sa uskutočnila prestavba južného okna svätyne.

Pre vývoj objektu je zásadná neskororománska etapa F datovaná do obdobia **okolo polovice 13. storočia**, keď sa loď rozšírila na západ o prístavbu s vežou a vstavanou emporou. Datovanie je možné rámcovo oprieť aj o historické udalosti známe z písomných prameňov. Krátko po roku 1241 Andrej, syn Ivanka z rodu Hunt-Poznanovcov vybudoval nad obcou sídelný hrad Gýmeš a neskôr nadobudol aj okolité obce, z čoho zrejme vyplynula potreba vybudovania prístavby s emporou (dendrochronologické datovanie stavebného dreva veže umožnilo len rámcové určenie spodnej hranice vyťatia stromov medzi roky 1171 – 1191). Ďalšia neskororománska etapa G súvisela s haváriou veže, ktorá sa udiala zrejme nedlho po vzniku prístavby, následkom čoho bola veža **v druhej polovici 13. storočia** zväčša nanovo vymurovaná. Pretrvávajúce statické problémy boli aj dôvodom postupného čiastočného zamurovania okenných otvorov veže, ktoré sa spolu so zmenšením východného okna svätyne kladie do gotickej etapy (H) datovanej **približne do 14. storočia**.

Ďalšie identifikované zmeny v kostole sa udiali až **v 17. storočí** (neskororenesančná etapa) a prejavili sa len fragmentárnymi úpravami, preomietnutím exteriéru a zmenami interiérového vybavenia (kazateľnica, bočné oltáre), ktoré sú doložené aj kanonickými vizitáciami a môžu súvisieť so zmenou vierovyznania zemepánov. Druhá zásadná úprava kostola sa realizovala počas vrcholnobarokovej etapy (J) a podľa kanonickej vizitácie bola ukončená **v roku 1721**. Iniciátorom barokizácie objektu bol biskup Pavol IV. Forgáč. V rámci komplexnej úpravy sa realizovali nové okná, nová exteriérová omietka s iluzívnou kvádrovanou náročnou bosážou a okennými paspartami. Najneskôr v tejto etape došlo k zamurovaniu severných okien predrománskej lode, k premurovaniu stredného poľa klenby empory a klenby veže v druhom nadzemnom podlaží, pričom strop dostal štukovú výzdobu. Empora bola rozšírená o drevené bočné ramená a o strednú časť predstupujúcu pred románsku časť veže. Zmenili sa aj strechy pokryté šindľovou krytinou a upravili sa ich štíty. Realizovala sa prístavba západnej predsiene, ktorá mala podľa kanonických vizitácií funkciu sakristie. Menšia neskorobaroková etapa (K), počas ktorej došlo k preomietnutiu veže, sa predpokladá **okolo polovice 18. storočia**. Do poslednej etapy (L) sa radí pamiatková obnova a reštaurovanie z rokov **1964 – 1965**.

Empora s povrchovo vedenými sieťami

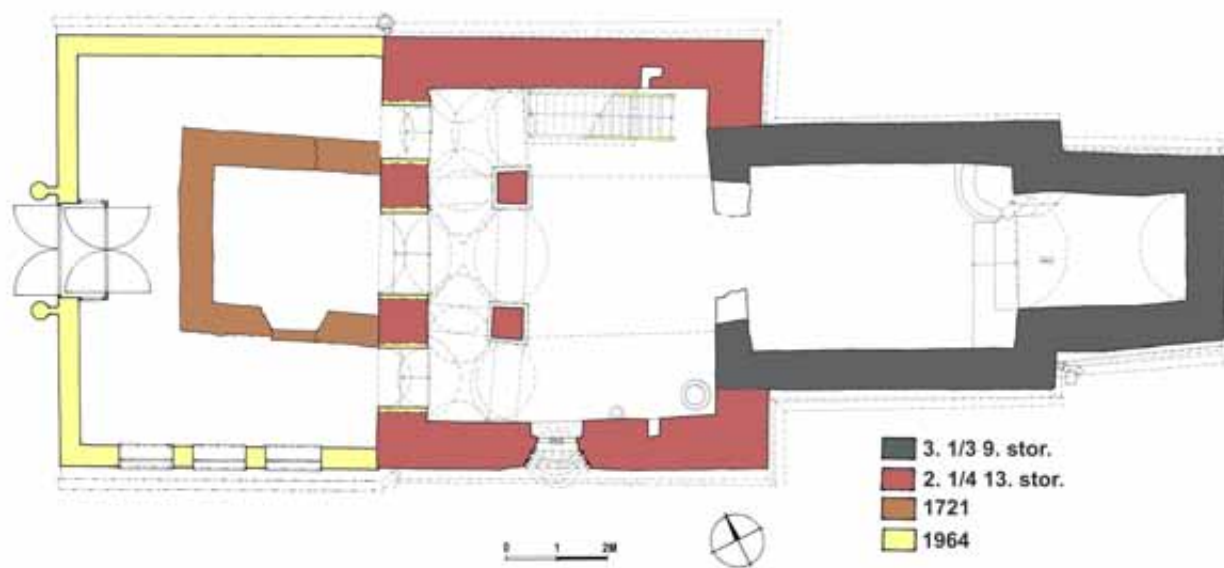
Románsky portál

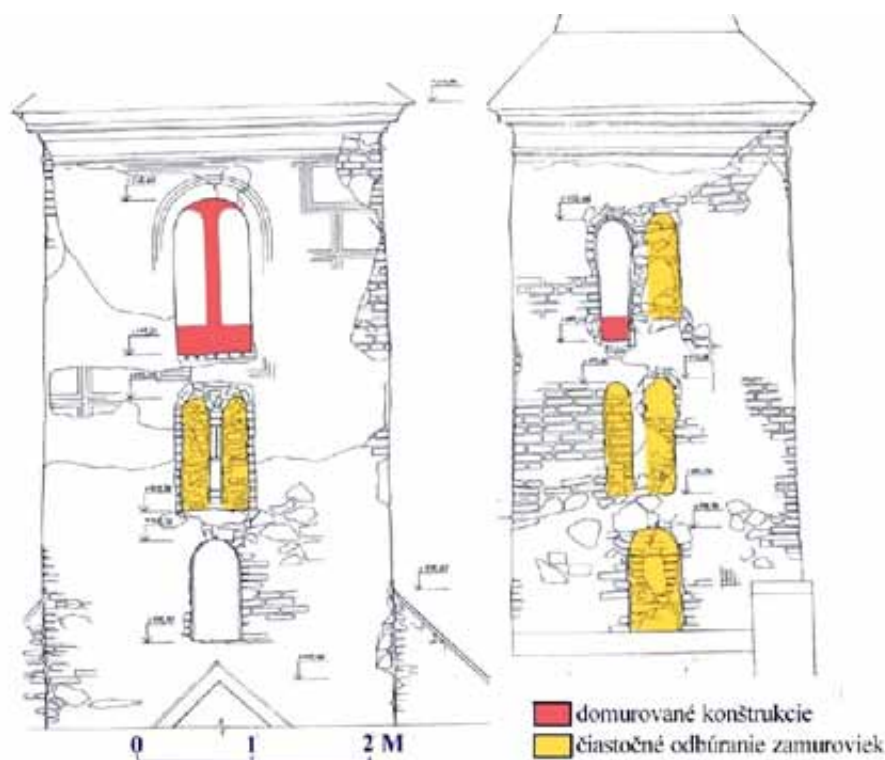
Návrh obnovy

Vzhľadom na radikálne puristické úpravy objektu v minulom storočí návrh obnovy prináša tri možné alternatívy, pričom argumentmi a definovaním hlavných pamiatkových hodnôt sa jednoznačne prikláňa k prezentácii podoby kostola z neskororománskej stavebnej etapy (F – G). V časti západnej prístavby, akceptovanej predovšetkým z funkčných potrieb farnosti, by sa však mal uplatniť novodobý architektonický výraz novotvaru s identifikovateľ-

ným vstupom z 21. storočia. V zmysle návrhu na obnovu sa uplatňuje pri prebiehajúcich obnovovacích prácach v kostole prezentácia jeho neskororománskej podoby, v rámci čoho už došlo k odstráneniu novodobých bočných ramien empory a realizovaniu imitácie maltovinovej podlahy. Emporu bude sprístupňovať schodisko popri severnej stene lode, kde sa nachádzalo aj v neskororománskom období, v zmysle predpokladaných záverov výskumu, pričom v budúcnosti sa navrhuje nahradiť existujúcu keramickú krytinu šindľovou. ❖

Pôdorys kostola s vývojovou analýzou. Kresba M. Bónu s využitím zamerania Oddelenia grafickej dokumentácie PÚ SR.

Návrh stavebných úprav na západnej a severnej fasáde veže smerujúcich k priblíženiu románskeho vzhľadu objektu

Budova vojenského súdu a väznice

Baštová 6, objekt nie je zapísaný v ÚZPF, č. parc. 308/2, 308/1, 308/7, 308/6, okres Košice I, súčasť pamiatkovej rezervácie

Architektonicko-historický výskum

Autorka: PhDr. Norma Urbanová

Charakteristika skúmaného objektu

Objekt, ktorý tvorí administratívna vojenská budova, posádkový súd a väznica, sa nachádza v severozápadnej časti historického jadra Košíc, na území pôvodne tvoriacom pás mestského opevnenia, v súčasnosti na parcele tvoriacej nárožie Baštovej a Zbrojničnej ulice. Dispozíciu tvorí klasický dvojtrakt s komunikačným traktom na strane dvora a administratívnymi miestnosťami na strane ulice. Hlavný vstup do objektu je v strede dlhého východného krídla (126 m). Naň nadväzuje z dvorovej strany schodiskový rizalit s hlavnou vertikálnou komunikáciou. Skoseným vonkajším nárožím nadväzuje severné krídlo (39 m) so samostatným schodiskom, funkčne aj dispozične oddelené v oboch podlažiach od východného krídla v styku oboch chodieb priečkou s uzamykateľným vstupom, čo naznačuje pôvodné odčlenenie administratívno-súdnej funkcie sústredenej v severnom krídle, od funkcie výkonnej vo východnom krídle. Prízemie severného krídla obsahuje i technický vstup na parcelu pre vyššie dopravné prostriedky. Dispozícia celého objektu bola pre pôvodné funkčné využitie (administratíva, súd, výkon trestu, hospodárske zázemie) riešená tak, aby sa jednotlivé prevádzky nekrižili a súčasne boli i účelne prepojené. Jednopodlažné južné krídlo (asanované v roku 2009), ku ktorému bolo dispozične napojené najstráženejšie dvojpodlažné západné krídlo budovy (asanované v roku 2011), zabezpečovalo obsluhu pre obe väzenské budovy (kuchyňa, prijímacia očista, prezliekareň) len jediným vstupom tak, aby sa súčasne dodržiavali dobové bezpečnostné predpisy, ktorých prísnejší variant, uplatnený v samostatnom objekte, sa navonok prejavil špecifickou strechou so samostatným komínovým vývodom z každej cely. Funkčné využitie oboch podlaží východného krídla svedčí o časti väznice s menšou mierou ochrany, s pracovnými dielňami ako výchovným prostriedkom nápravy. Táto polovica východného krídla bola dispozične priamo napojená na južné krídlo s kuchyňou.

Situácia objektu (zdroj: Google Earth)

Stavebno-historický vývoj

Projekt administratívno-súdnej a väzenskej budovy pochádzal z kancelárie jedného z významných špecialistov na stavbu väzníc, hlavného inžiniera mesta Košíc, Adolfa Soukupa (1837 – 1911), odmeneného v roku 1876 ako projektanta kasárenských stavieb Rytierskym krížom Františka Jozefa za zásluhy. Stavbu zverili známemu košickému podniku Jakabovcov a práce na krove vykonala firma osvedčeného tesárskeho majstra Jozefa Langa, ktorý bol autorom krovov aj na ostatných vojenských stavbách v meste. Objekt postavili v pomerne krátkom čase (údajne za niekoľko mesiacov) **v rokoch 1895 – 1896**. V mes-

KOŠICE

Tlačiareň

Čajkovského ul. č. 2, objekt nie je zapísaný v ÚZPF, č. parc. 1040/1 – 3, okres Košice I, súčasť pamiatkovej rezervácie

Architektonicko-historický výskum

Autori: Mgr. Luboš Kürthy, Mgr. Barbora Glocková

Spolupráca: Ing. arch. Július Lišaník – výskum krovových konštrukcií a spolupráca na spracovaní grafickej časti

Charakteristika skúmaného objektu

Objekt sa nachádza v pôvodne nezastavanej lokalite (na juhovýchodnom okraji stredovekého mesta), ktorá bola v stredoveku a ranom novoveku súčasťou zložitej sústavy mestskej fortifikácie, v priestore ohraničenom tzv. Korvínovským vonkajším a vnútorným hradbovým okruhom. Čelnú fasádu má orientovanú do pomerne novej Čajkovského ulice, ktorá sa na historických mapových podkladoch objavuje až v roku 1912. Parcelu vymedzuje na južnej strane uličná čiara, na zvyšných stranách obvodové steny a parcelačné múry okolitej zástavby. Súčasná parcela, na ktorých je postavený skúmaný objekt, boli pôvodne len zadnou časťou rozsiahlej parcely, ktorá patrila k domu č. 17 na Zvonárskej ulici a na ich mieste sa do 18. storočia nachádzala priekopa a neskôr záhrada. Zložito dispozične štruktúrovaný objekt na pozdĺžnej parcele charakterizuje postupné hmotové narastanie od primárneho stredovekého obdobia (mladšia vývojová fáza mestskej fortifikácie) s novovekou prístavbou jednotraktového objektu z 18. storočia (prízemný, čiastočne podpivničený objekt – p. č. 0.10 a 1.01 – 1.05), s ďalšou dostavbou k jeho severnej strane, a to dvojkridlového nepodpivničeného priemyselného objektu tlačiarne v tvare písmena L (p. č. 1.06 – 1.11 a č. 2.01 – 2.05) koncom 19. až začiatkom 20. storočia. Niekedy v priebehu 20. – 30. rokov 20. storočia bola kolmo k severojužne orientovanému krídlu továrne pristavaná jednotraktová hala (p. č. 1.13) a v roku 1930 bola parcela v južnej časti dostavaná čiastočne podpivničeným dvojpodlažným objektom kabaretu (č. 0.1 – 0.9, č. 1.14 – 1.24 a č. 2.06 – 2.07) s dosiaľ zachovanou čelnou fasádou.

Stavebno-historický vývoj

Zložitý stavebný vývoj objektu spoľahlivo dokumentovaný aj vďaka historickým plánom mesta s najstarším zachovaným stredovekým murivom **z druhej polovice 15. storočia** súvisí so samotným situovaním objektu na nie

Pohľad na južnú uličnú fasádu skúmaného objektu

Pohľad zo severu na najstaršiu časť komplexu – barokový objekt vo východnej časti parcely

veľmi exponovanom mieste z hľadiska stavebnej činnosti, priamo pri vonkajšej tzv. Korvínovskej hradbe mestského opevnenia. Čajkovského ulica patrí medzi najmladšie ulice Košíc. V 18. storočí sa na mieste skúmaného objektu nachádzali záhrady patriace k radovej zástavbe domov s priečeliami obrátenými do Zvonárskej ulice. V rámci prvej etapy bol v suterénnom priestore č. 0.10 identifikovaný oblúk (bez súvislosti s pivničným priestorom, k tomu sonda S017), pravdepodobne plniaci len funkciu odľahčujúcej konštrukcie muriva (k jeho bližšej interpretácii v kontexte zložitej štruktúry muriva stredovekého opevnenia sa autori archeologického výskumu predbežne nevyjadrili). Stavebný vývoj vlastného objektu začína novovekou prístavbou jednotraktového objektu z obdobia **pred polovicou 18. storočia**. Išlo o čiastočne podpivničený (jednopriestor situovaný v južnej časti dispozície, so vstupom na západnej fasáde) jednotraktový objekt s otvoreným priestorom čiernej kuchyne alebo kováčskej dielne (p. č. 1.02), ktorý mohol hypoteticky slúžiť potrebám obrancov hradieb napríklad ako kováčska dielňa na nevyhnutné opravy v prípade obliehania. **Koncom 18. až začiatkom 19. storočia** bol objekt druhotne zaklenutý. Hornou hranicou datovania tejto etapy by mohol byť **rok 1821**, ktorý je vyrytý v podkroví v omietke komínového telesa. V tomto období bol objekt zastrešený len pomerne pultovou strechou, ktorú ešte **pred polovicou 19. storočia** nahradila jestvujúca hambáľková konštrukcia sedlovej strechy so zachovaným latovaním. **Koncom 19. až začiatkom 20. storočia** s hornou časovou hranicou **v 20. rokoch 20. storočia** vznikol pri jeho severnej stene nový dvojpodlažný objekt tlačiarne s dvojkridlovým riešením. Výrobný priestor č. 1.07 na prvom nadzemnom podlaží bol situovaný do severo-južne orientovanej haly, predstavanej pred južne orientovanú tribúnu (priestor č. 2.01) s kovovým zábradlím (tribúnový priestor kancelárie bol neskôr druhotne oddelený od haly presklenou stenou), pričom priestory priečneho južného krídla tvorilo hlavné schodisko (priestor č. 1.10 a 2.04 s vyústením do podkrovia) s ďalším administratívnym priestorom č. 2.05 na druhom nadzemnom podlaží. Výrobný priestor bol veľkoryso presvetlený nielen okennými otvorami na východnej a západnej stene, ale predovšetkým prostredníctvom trojice veľkoplošných svetlíkov na stropе, pričom historizujúci charakter priestoru dodávala predovšetkým priebežná fabiónová rímsa. Ešte v roku 1924 jestvoval v prednej časti parcely orientovanej do Čajkovského ulice západno-východne orientovaný objekt, ktorý sa po prvýkrát objavil na katastrálnej mape z roku 1868 a potom na pláne z roku 1912. Nepriamo o tom svedčí aj žiadosť Alexandra Dénesa (majiteľ domu č. 17 na Zvonárskej ulici, ku ktorému skúmaná parcela patrila) adresovaná Mestskému notárskemu úradu, v ktorej chcel odstrániť vo dvore sa nachodiacu maštal' a obytný dom a na miesto toho postaviť nový obytný dom.

Niekedy **v priebehu 20. – 30. rokov 20. storočia** bola kolmo k východnému krídlu továrne pristavaná jednotraktová hala (terajší priestor č. 1.13). S minimálnym časovým

Parcela s objektom tlačiarne na výreze historickej katastrálnej mapy Košíc z roku 1912 (4. stavebná etapa)

Priestory v prízemnom jednotraktovom najstaršom objekte z 18. storočia (p. č. 1.03 a 1.04)

odstupom alebo temer súčasne vznikla aj ďalšia čiastočne podpivničená dostavba priestorov kabaretu, v suterénnej časti s nepravidelným pôdorysným riešením v tvare písmena L (na prvom podlaží blokový pravouhlý pôdorys), ktorá definitívne uzatvorila južnú hranicu parcely a navonok sa prezentuje doteraz jestvujúcou čelnou fasádou v duchu predfunkcionalistickej moderny. Počiatky výstavby kabaretu možno datovať na **8. júla 1930**, keď si Alexander Dénes podal žiadosť na Mestský notársky úrad o vydanie stavebného povolenia *na vystavenie kabaretnej miestnosti a dvoch obchodov na ul. Franza Liszta č. 2*. Stavbu mal vyhotoviť murársky majster Štefan Bodnár pod dozorom staviteľa Juráka Schwarza.

Stavebné úpravy v priebehu **druhej polovice 20. storočia** nemali charakter radikálnych zmien (išlo len o vkladanie nových priečok, údržbu a adaptáciu jestvujúcich priestorov na potreby nového využitia objektu). Na čelnej fasáde došlo k najvýraznejším zmenám, jednak jej celkovým preomietnutím, ako aj odstránením dvojice pôvodných vstupov do obchodných priestorov s výkladmi. Objekt prešiel do vlastníctva štátu a v roku 1953 vydal Technický referát Jednotného národného výboru v Košiciach výmer s povolením pre nového vlastníka (Vydavateľstvo Pravda, závod Košice) na *prevedenie adaptačných a opravných prác*.

Návrh obnovy

Celkový pohľad na pamiatkovú hodnotu skúmaného objektu (s obmedzenou pamiatkovou ochranou) určujú dve kritériá – historické vývojovo-lineárne hľadisko a hľadisko širšej funkčnej kultúrno-historickej hodnoty. Z vývojovo-lineárneho hľadiska možno za najhodnotnejšie pokladať predovšetkým zachovaný úsek tzv. Korvínovskej hradby (vrátane archeologického nálezu kontreskarpy v suterénnom priestore č. 0.9) spolu s najstarším novovekým objektom, ktorý bol k hradbe pristavaný niekedy pred polovicou 18. storočia a ktorý navrhujeme zachovať. Z hľadiska kultúrno-historickej hodnoty by skúmaný objekt mohol byť zaujímavý pre neobvyklú symbiózu rôznych prevádzok (tlačiareň, kabaret s obchodnými, obytnými priestormi a kaviarňou) z historicky pomerne mladého obdobia prvej tretiny 20. storočia, ktoré vo svojom čase nepochybne obohacovali rozmanitosť mestského prostredia a spoluutvárali jeho charakter.

Metodika prezentácie fasád bude vychádzať z prístupu zachovania možno najmladšej historicky hodnotnej vrstvy, ktorou je primárna nehladená omietka z rokov 1930 – 1932 s monochromatickým okrovým náterom (práce kvalifikujeme ako remeselné), pričom neoddeliteľnou súčasťou vyznenia fasády sú aj drevené prvky rekonštruovateľné podľa zachovanej historickej výkresovej dokumentácie. V prípade interiérových omietok navrhujeme zachovať a lokálne obnoviť poškodené časti plastickej fabiónovej rímsy (p. č. 1.07) s primárnym zeleným monochromatickým

Konštrukčný oblúk stredovekého opevnenia v suterénoch pod barokovým jednotraktovým objektom (východná stena p. č. 0.10)

Priestory tlačiarne (p. č. 1.07 a 1.12)

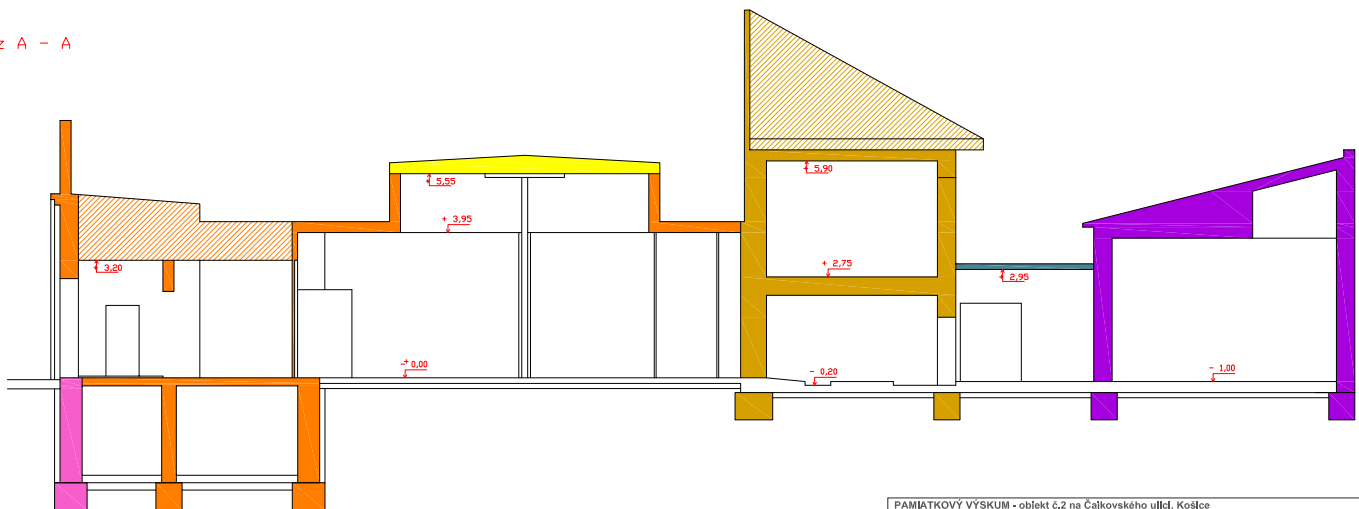
náterom, čo by sa malo riešiť v nadväznosti na komplexné riešenie stropu so svetlíkovými výplňami. V pivničnom priestore č. 0.2 navrhujeme zachovať maľovanú výzdobu s možnosťou následného prekrytia.

Pôvodné stolárske drevené prvky (dverné a okenné výplne) a kovové prvky (konštrukcia točitého schodiska, liatinové výplne svetlíkov), ktoré vznikli v prvej tretine 20. storočia, sa nachádzajú v rôznom stave a rozsahu zachovania a ich navrhovaná obnova bude spočívať v remeselnej údržbe.

PAMIATKOVÝ VÝSKUM - objekt č.2 na Čajkovského ulici, Košice			
Vypracoval: Mgr. Ľuboš Kúrthy, Mgr. Barbora Glocková			
Akcia: ARCHITEKTONICKO-HISTORICKÝ VÝSKUM		Dátum: 03-06/2010	
Výkres: Analýza vývoja - pôdorys 1. NP		Mierka: 1:150	Formát: A4
		Číslo výkresu: 2	
S1	sondy a nábežové situácie	2. polovica 15. storočia	koniec 19. až začiatok 20. storočia
>	fotografická zberby	pred polovícou 18. storočia	1930
		koniec 18. storočia až začiatok 19. storočia	1930 - 1932 (?)
		pred rokom 1858	20 - 40 - le roky 20. storočia
		medzi rokmi 1858 a 1888	1963
			2. polovica 20. storočia

Rez A - A

PAMIATKOVÝ VÝSKUM - objekt č.2 na Čajkovského ulici, Košice			
Vypracoval: Mgr. Ľuboš Kúrthy, Mgr. Barbora Glocková			
Akcia: ARCHITEKTONICKO-HISTORICKÝ VÝSKUM		Dátum: 03-06/2010	
Výkres: Analýza vývoja - rez A-A		Mierka: 1:100	Formát: A4
		Číslo výkresu: 5	
S1	sondy a nábežové situácie	2. polovica 15. storočia	koniec 19. až začiatok 20. storočia
>	fotografická zberby	pred polovícou 18. storočia	1930
		koniec 18. storočia až začiatok 19. storočia	1930 - 1932 (?)
		pred rokom 1858	20 - 40 - le roky 20. storočia
		medzi rokmi 1858 a 1888	1963
			2. polovica 20. storočia

KOŠICE

Meštiansky dom

Dominikánske nám. 11, č. ÚZPF 1148/0, č. parc. 542, okres Košice I,
súčasť pamiatkovej rezervácie

Architektonicko-historický výskum

Autori: Ing. arch. Ivan Gojdič, Mgr. Jozef Tihányi

Charakteristika skúmaného objektu

Skúmaný objekt sa nachádza v rade domov tvoriacich južný front námestia v historickom jadre mesta. Zástavba parcely pozostáva z uličného krídla na severe a dvorového krídla na juhu, medzi nimi je dvor lemovaný krátkym krčkom. Uličné krídlo je dvojpodlažná podpivničená bloková stavba so sedlovou strechou s hrebeňom rovnobežným s uličnou čiarou. Dvorové krídlo je dvojpodlažné, má pultovú strechu. V čase výskumu bolo v havarijnom stave s narušenou statikou obvodových múrov. Dvorový krček je dvojpodlažný s plochou strechou, má provizórny charakter. Sondážny výskum bol vykonaný na celom objekte, s výnimkou východného traktu prízemia uličného krídla (prevádzka predajne pekárenských výrobkov) a interiérov dvorového krídla (silne staticky a stavebno-technicky narušené). Na uličnej fasáde bola vykonaná sondáž len v minimálnom rozsahu vzhľadom na nadchádzajúci reštaurátorský výskum. Počas výskumu prebiehal zároveň archeologický výskum suterénov dvorového krídla (Archeologický ústav SAV). Časť interiérových priestorov prešla v rokoch 2007 – 2009 úpravou, preto mnohé zo sond nepriniesli požadovanú informáciu z dôvodu zániku či nedostupnosti historickej vrstvy.

Stavebno-historický vývoj

Výskum identifikoval päť stavebných etáp, na ktoré nadviazali adaptácie objektu v 20. a 21. storočí. Prvú stavebnú etapu sa podarilo identifikovať v južnom suteréne priestore. Analogicky s vývojom okolitej zástavby a pokročilej stavebno-technickej úrovne bola položená do **prvej polovice 15. storočia**, do obdobia pred definitívnym sformovaním uličných čiar mestských priestorov. Išlo o dvojpodlažný objekt v hĺbke parcely, pozostávajúci z čiastočne zahĺbeného suterénu a podlažia nad ním. Druhá stavebná etapa nasledovala s krátkym časovým odstupom, ešte v rámci **15. storočia**. Na parcele vznikol objekt v rozsahu dnešného uličného krídla s portálom v nivelete dnešného terénu tejto strany námestia. Tretia stavebná etapa sa dá rámcovo položiť do obdobia **po polovici 16.**

Uličná fasáda objektu

Poschodie uličného krídla, m. č. 203

storočia (po požiari v roku 1556). Došlo pri nej k dispozičnej úprave existujúcich priestorov. Etapu charakterizuje aj početné sekundárne využitie starších opracovaných kamenných článkov na viacerých miestach. Objekt výrazne poznačila štvrtá stavebná etapa, rámcovo kladená **do polovice 18. storočia**. Viaceré priestory, ktoré mali dovtedy plochý strop, boli zaklenuté rôznorodo utváranými pruskými klenbami a plackami na pásoch. V interiéri uličného krídla vzniklo nové schodisko, ktoré si zo statických dôvodov vynútilo aj úpravu pivnice. V hĺbke parcely vzniklo dvorové krídlo s poschodím prístupným pavlačou. V tom čase bol objekt vo vlastníctve pekára Wilhelma Oesterreichera. Piata stavebná etapa, datovaná **do druhej polovice 19. storočia**, pozostávala z viacerých čiastkových úprav v interiéri uličného krídla, zastavania dvorového krčka, prefasádovania objektu a z úpravy krovu a strechy. V priebehu **20. storočia** už popri bežných úpravách v rámci údržby k výraznejším úpravám objektu nedošlo, resp. mali charakter utilitárnych a pamiatkovo nevhodných zásahov. Postupná adaptácia v prvých rokoch 21. storočia nevhodne zasiahla do objektu odstránením či naopak vstavaním viacerých priečok, zamurovaním vetrákov, výmenou okených a dverných výplní, omietok, podláh, schodísk, stropov. Adaptačné práce sa v čase výskumu nedotkli iba dvorového krídla a dvorového krčka.

Návrh obnovy

Vzhľadom na to, že objekt v čase výskumu už prebehol istou adaptáciou, bola navrhnutá konzervačná metóda obnovy a prezentácie tých pamiatkových hodnôt, ktoré sa po nej zachovali, s prevažujúcim výrazom z piatej stavebnej etapy (druhá polovica 19. storočia). ❖

Fasáda dvorového krídla a krčka

Suterén, m. č. 004

Prízemie dvorového krídla, m. č. 105

